

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSİ'NİN HADİSLERİ YORUMLAMA METODU

Prof. Dr. Ali BAKKAL

Akdeniz Üniversitesi

Öz

Bu makalenin amacı, Bediüzzaman Said Nursî'nin hadislerin yorum metoduyla ilgili görüşlerini ortaya koymaktır. Bediüzzaman, 5000 sayfalık Risâle-i Nur Külliyyatı'nın muhtelif yerlerinde farklı vesilelerle hadislerin yorumuyla ilgili orijinal görüşler serdetmiştir. Ona göre önemli olan, hadisin sened bakımında sahih olması değil, doğru yorumlanmasıdır. Mevzu hadisler bile doğru yorumlandıkları zaman İslâm inançları bakımından bir problem teşkil etmezler.

Hadislerin doğru yorumlanması için de onların yanlış anlaşılmasına yol açan hatalara düşmemek gerekir. Bu hususta onun, on iki ayrı prensip geliştirdiğini görmekteyiz. Bunlar makalede örnekleriyle birlikte ele alınmıştır.

Diğer taraftan Bediüzzaman, itikadî konularla ilgili önemli bir meseleye açıklık getirmiştir. Günümüzde bazı akademisyenler İslâm'da kesin olan itikat esaslarının ancak kesin delille sabit olacağından yola çıkarak, neredeyse mütevatir seviyesinde olmayan bütün hadisleri reddetme konumuna gelmişlerdir. Bediüzzaman ise İslâmî meselelerin tabaka tabaka olduğunu beyan ederek, bazıları için kesin delil gerekirken, bazıları için zann-ı gâlib ifade eden bir delilin yeterli olduğunu, hatta bazıları için ise hadisi reddetmemenin kâfi geleceğini belirtmiştir.

Anahtar Kelimeler: Said Nursî, Hadis, Metin, Yorum, Bilgi.

Bediuzzaman Said Nursi's Method of Hadith Interpretation

Abstract

The aim of this article is to express the views of Bediuzzaman Said Nursi on method of hadith interpretation. Bediuzzaman has expressed original views on interpretation of hadith in his 5000 page commentary, Risale-i Nur Collection.

What is more important for him is not the accuracy of the narration but that of the interpretation. Even the hadith classified as fabricated (mawdu') do not pose a problem in terms of Islamic faith when interpreted correctly.

For the correct interpretation of the hadith certain mistakes which cause misinterpretation should be avoided. On this issue, we see two principles he developed. These are further explained in the article with examples.

On the other hand, Bediuzzaman explained an important issue on faith matters. Some contemporary academicians show a position which almost rejects all hadith except those which have consensus due to the view that absolute fundamentals of faith in Islam can only be established with absolute evidence. On the other hand, Bediuzzaman explained that Islamic matters can be considered in levels and some would require absolute proof, some would require proof to the extent of prevailing opinion and some only need lack of rejection.

Key Words: Said Nursi, Hadith, Text, Interpretation, Knowledge

Giriş

Hız. Peygamber'in söz, fiil ve tasviplerini tesbit, nakil ve anlamaya yönelik ilme hadis denir. Bu ilimde, hadislerin anlaşılmasını ve onlardan hüküm çıkarılmasını konu edinen alt ilim dalına ise "Fıkhü'l-Hadîs" adı verilmiştir. Bir ilim dalı olarak bu tabir, hadisleri anlama yöntemini ifade etmekle birlikte, Hadis şârihleri, müstakil bir anlama yöntemi geliştirmeyip daha çok usûl-i fikhin delâlet yollarından faydalanmak suretiyle hadisleri açıklamaya çalışmamışlardır. Bununla birlikte onların usûl-i fikhin delâlet yolları dışında bazı anlama prensipleri kullandıkları da görülmektedir.¹ Son asırlarda bazı âlimler bu konuda müstakil eserler telif etmişlerdir. Bu çalışmalara rağmen hadisi yorumlamakla ilgili bilgilerin tam olarak belli bir sisteme kavuşturulamadığını söylemek mümkündür. Bediüzzaman Said Nursî de Risale-i Nur adını verdiği eserlerinin muhtelif yerlerinde Hadis ilmi ve Fıkhü'l-Hadîs'le ilgili önemli bilgiler vermiştir. Biz bu bilgilerden Fıkhü'l-Hadîs'le ilgili olanlarını belli bir sistem dahilinde özet olarak vermeye çalışacağız. Dolayısıyla bu makale, Bediüzzaman'ın hadisleri yorumlama metodunu tespit yanında, sistem açısından Fıkhü'l-Hadîs ilmine de katkı sağlamış olacaktır.

Nakil yönüyle hadisin sened ve metninin sıhhatini tespit elbette çok önemlidir. Fakat bundan daha önemlisi hadisin doğru anlamını tespittir. Çağdaş alimlerden Muhammed Gazzâlî, "İslâm toplumu, tarih boyunca hadis ve sünneti yanlış anla-

1 Mehmet Görmez, "Fıkhü'l-Hadîs", *DİA*, XII, 549.

maktan çektiğini, uydurulan binlerce hadisten çekmemiştir.”² demek suretiyle doğru yorumun önemine dikkat çekmiştir. Hadisin senedinden çok yorumun sahih oluşu konusunda kafa yoran Bediüzzaman’ın bu konudaki görüşlerinin son derece önemli olduğu kanısındayız.

A. Ravi Sayısına Göre Hadisler ve Bilgi Değeri

1. Mütevâtir

Klasik İslâm bilgi teorisine göre bilgi kaynakları havâs-ı selîme (sağlam duyular), akıl ve haber-i sâdık (doğru haber) olmak üzere üçtür. Haber-i sâdık ile mütevâtir haber kastedilir. Mütevâtir haber, yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğun verdiği haberdir.

Mütevâtir haber, haber verenlerin doğru söylediklerini gösterir ve haberin konusunun gerçekliği bilgisini ifade eder. Mütevâtir haber kesin bilgi ifade eder. Bu hususta İslâm âlimleri arasında ihtilâf yoktur. Mütevâtir haberin sağlayacağı bilgi haberin doğruluğu bilgisi olup duyularla elde edilen bilgi düzeyinde bir kesinliğe sahiptir. Mütevâtir haberin kesin bilgi (ilm-i yakîn) sağladığı kabul edilmekle birlikte bu bilginin doğrudan mı (zarurî) yoksa dolaylı mı (nazarî, istidlâlî, iktisâbî) gerçekleştiği tartışmalıdır. Âlimlerin çoğunluğu bunun zorunlu bilgi olduğu görüşündedir. Bir hadisin mütevâtir olması, o hadisin Hz. Peygamber tarafından söylendiği konusunda hiçbir kuşkunun bulunmaması anlamına gelir. Bu bakımdan tevâtür nasların sübûtunun kesinliğine ilişkin bir kavram olup, anlamlarının kesinliği ve bağlayıcılığı ayrı bir konudur.³ Anlamının kesin ve bağlayıcı olması için, lafzın mânaya delâletinin de kesin olması gerekir.

Mütevâtir haber lafzî ve mânevî olmak üzere ikiye ayrılır. Lafzî mütevâtir bilginin aynı lafızlarla, mânevî mütevâtir ise aynı anlamın farklı lafızlarla nakledilmesi demektir. Mütevâtir haberin örnekleri olarak klasik literatürde daha çok Kur’an’ın nakli, beş vakit namaz, namaz rek’atlarının sayısı ve zekât miktarları zikredilir.⁴

Bediüzzaman’a göre, Hz. Peygamber’den naklolunan haberler, eğer tevâtür suretinde olsa, kat’îdir. Tevâtür de iki kısımdır: Birincisi sarîh (açık) tevâtür, diğeri mânevî tevâtürdür. Mânevî tevâtür de iki kısımdır. Biri sükûtîdir. Yani, sükût etmek suretiyle kabul edilmiştir. Meselâ, bir cemaat içinde bir adam, o cemaatin gözleri önünde bir hâdiseyi haber verse, cemaat tezkîb etmeyip ona sükût etmek suretiyle karşılık

2 Bünyamin Erul, “Hadis ve Sünnetle Amel Meselesi”, *Hadis (El Kitabı)*, (Ed. Zişan Türcan), Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 611.

3 H. Yunus Apaydın, “Mütevâtir”, *DİA*, XXXII, 208-210.

4 Apaydın, “Mütevâtir”, *DİA*, XXXII, 209.

verse, bu haberi kabul etmiş gibi olurlar. Özellikle o cemaat, hem adamın haber verdiği hâdise münasebetiyle onunla alâkalı olsa, hem tenkide hazır, hatayı kabul etmez ve yalanı çok çirkin görür bir topluluk olsa, elbette böyle bir cemaatin sükûtu o hâdisenin vukuuna kuvvetli delâlet eder.

İkinci kısım tevatür-ü mânevî şudur ki: Farklı raviler bir hâdisenin vukuunu, meselâ “Bir kıyye taamin, iki yüz adamı doyurduğunu” farklı şekillerde haber verirler. Rivayet şeklindeki ihtilaflara rağmen, ravilerin hepsi bu olayın gerçekleştiği hususunda ittifak ediyorlar. Bu durumda hadisenin vukuu, mânen mütevatirdir, ka’idir. Rivayet şekillerindeki farklılıklar olayın aslına zarar vermez.

Hem bazan olur ki, haber-i vahid, bazı şartlar dahilinde tevatür gibi kat’iyeti ifade eder. Hem bazan olur ki, haber-i vahid, haricî emarelerle kat’iyeti ifade eder. İşte, Resûl-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâmdan bize naklolunan mucizeler ve peygamberlik delillerinin çoğu, tevatürdendir: Ya sarihî, ya mânevî, ya da sükûtî tevatürdür. Bir kısmı, haber-i vahid yoluyla gelmiş olsa da, bazı şartlar altında hadis tenkitçilerinin nazarında kabule şayan olduktan sonra, tevatür gibi kat’iyeti ifade etmek lâzım gelir.⁵

2. Âhad

Vâhid, Arapça’da “bir” anlamına gelir. Haber-i vâhid ise “bir kişinin haberi” demektir. Vâhid kelimesinin çoğulu “birler” anlamını gelen “âhad”dır. Âhad haber de “birden fazla kişinin rivayet ettiği haber” demektir. Ancak bu iki terim çoğunlukla eş anlamlı olarak kullanıldığından, her ikisi ile de “tevatür derecesine ulaşmayan haber” kastedilir. Bu anlamda ravi sayısının bir veya birden fazla olması arasında bir fark yoktur. Bir habere, rivayet yollarının çoğalmasa sebebiyle “meşhur” denilmesi, onu haber-i vâhid olmaktan çıkarmaz. Cumhurun görüşü böyledir.

Hanefî fakihleri mütevâtirin dışında kalan hadisleri meşhûr ve âhad olmak üzere iki kısma ayırırlar. Onlara göre meşhur sünnet, Hz. Peygamber’den bir veya iki ya da tevatür sayısına ulaşamamış sayıda sahâbî tarafından rivayet edilmiş hadistir. Mütevatir sünnet ile meşhur sünnet arasındaki fark, mütevatir sünnette her üç tabakada ravilerinin tevatür sayısında olmasına karşılık, meşhur sünnette birinci tabaka ravilerinin tevatür sayısına ulaşmamış olmasıdır. Meşhur sünnet kesine yakın bilgi sağlar. Hanefiler bu bilgi türü için “ilmi’t-tuma’nîne” tabirini kullanırlar.⁶

5 Bediüzzaman Said Nursi, *Mektûbat*, Sözlere Neşriyat, İstanbul 2012, (19. Mektup, 4. Nükteli İşaret, 3. Esas), s. 88.

6 Zekiyyüddin Şa’bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, (çev. İbrahim Kâfi Dönmez), Türkiye Diyanet

Hanefilere göre âhad haber, gerek Hz. Peygamber'den rivayet eden ravilerinin, gerekse sonraki tabakadaki ravilerinin sayısı, tevâtür sayısının altında bulunan haberdır. Hadislerin büyük bir kısmı Hz. Peygamber'den âhad yolla rivayet edilmiştir. Ahad haber “ilim” ifade etmez; “zan” ifade eder.⁷ Sözlükte zan, “yakînin zıddı, kuşku, kesinleşmemiş kanaat” anlamına gelir. Mantık, felsefe, kelâm, usûl-i fıkıh gibi alanlarda terim olarak genelde “tercihe yakın olan (râcih), ancak aksi de mümkün görülen kanaat, görüş, hüküm; bir şeye aksini de mümkün görerek inanmak” şeklinde açıklanır. Bu tanımlarda “râcih” ve ona benzer anlamlar içeren kavramların özellikle zikredilmesi zannı şüphe ve vehimden ayırmayı, zanla ulaşılan hükmün kesinlik taşımadığını vurgulamayı; aksinin de mümkün olduğuna işaret edilmesi ise zannı ilim ve yakînden (kesin bilgi) ayırmayı amaçlar.⁸ Kelâmcılara göre şek, biri diğerinden daha güçlü olmayan iki hükmün de doğru olabileceğini düşünmek, zan ise ikisi de ihtimal dahilinde bulunan iki hükümden birini doğruya daha yakın görmektir; ikinci derecede görülene vehim denir.

Haber-i vâhid; râvilerinin sayısına, zan ifade edip etmemesine, makbul ve merdud oluşuna göre kısımlara ayrılır. Râvilerin sayısı bakımından meşhur, azîz ve garîb diye üç kısma ayrılır. Haber-i vâhidde meşhur terimi her tabakada üç veya üçten fazla râvisi olan, fakat mütevâtir derecesine ulaşmayan hadisi ifade eder. İlk zamanlarda iki veya üç tariki bulunup da sonradan şöhrete ulaşan haberlere de meşhur denmektedir. Ancak fakihler, ilk asırda bir tarikten geldiği halde sonraki asırlarda meşhur olan haberlere “müstefiz” demişlerdir. Azîz, her tabakada râvi sayısı ikiden az olmayan hadistir. Garîb ise senedinin herhangi bir tabakasında tek bir râvinin rivayet ettiği haberdır. Kesinlik derecesine göre haber-i vâhid zan ifade etmeyen ve eden şeklinde ikiye ayrılır. Zan ifade etmeyen haber-i vâhid, her türlü ihtimalin eşit olarak bulunması sebebiyle biri ötekine tercih edilemeyen haber; diğeri ise insanın gönlünde kesin olmamakla beraber iki ihtimalden birinin diğeri tercih edildiği haberdır. Bu tür haberleri üç veya dörtten fazla kişiden oluşan bir cemaat naklediyorsa bunlara “müstefiz meşhur” adı verilir.⁹

B. Hadis Olmadığı Halde Hadis Zannedilen Rivayetler

Bedüzzaman Said Nursî öncelikle bazı rivayetler hadis olmadıkları halde hadis diye bilindiğine dikkat çekerek, bu rivayetlerin hangi yollarla hadisleşmiş olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre bunun üç yolu vardır: İsrâiliyâtın hadişleşmesi, İlhamın

Vakfi Yayınları, Ankara 1990, s. 68.

7 Z. Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 69.

8 Mustafa Çağrı, “Zan”, *DİA*, XXXIV, 120-121.

9 Mustafa Ertürk, “Haber-i Vâhid”, *DİA*, XIV, 350.

hadis şekline bürünmesi ve Mevzu hadis. Dördüncü olarak hadis ravilerinin yorum kabilinden sözlerinin de zaman içinde hadisin bir parçası şeklinde kabul edildiğini de eklemek mümkündür. Ancak bu hususu “Hadisin Yanlış Anlaşılmasına Yol Açan Sebepler” başlığı altında inceleyeceğiz.

1. İsrâiliyâtın Hadisleşmesi ve Nassların İsrâiliyât Temelinde Yorumlanması

Yahudi ve Hıristiyanların inanç, ahlak, tarih ve efsaneye dayalı kültüründen İslâm'a karışmış olan bilgi ve haberler İsrâiliyât denir. Ama daha çok bu tabir, Yahudi kaynaklarından nakledilen, Kur'an ve Hadis'in getirmiş olduğu ölçülere uymayan hurafelerle karışık bir kısım hikâye ve haberler için kullanılır. Bediüzzaman İsrâiliyât konusunda iki noktaya dikkat çeker:

a. İsrâiliyâtın zamanla İslâm'ın aslından zannedilmesi.

Bediüzzaman'ın bu konudaki görüşleri özet olarak şöyledir: Sahabe zamanında Yahudi ve Hıristiyan alimlerinden çoğu İslâmiyete girdi. Fakat onların eski bilgileri de onlarla beraber müslüman oldu; onların gerçeğe aykırı bazı geçmiş bilgileri, İslâmiyetin malı olduğu zannedildi.¹⁰ Bu bilgilerin İslâm'ın malı imiş gibi görünmesinin en önemli sebebi İsrâiliyât'ın hadis şekline bürünmüş olmasıdır. Bediüzzaman buna örnek olarak “Dünya öküz ve balığın üstündedir” rivayetini verir.

Dünyanın öküz ve balığın üzerinde olmasıyla ilgili meşhur kıssa İslâmiyete sonradan girmiş ve İslâm'ın aslından olmayan asalak bir rivayettir. Bu husus, gizli-kapalı bir durum değildir. Bu rivayet ravisiyle beraber Müslüman olmuştur. İbn Abbas'a nisbet edilen bu rivayetin evelâ hadis olduğunu kabul etmiyoruz. İkinci olarak Hadis olsa da senedinin zayıf oluşu sebebiyle yalnız zannı ifade eden âhad hadislerden sayılır. Bu tür rivayetlerle akîde (iman esasları) sabit olmaz. Akidede yakîn (şüpheye yer bırakmayacak şekilde kesin bilgi ifade eden) nasların¹¹ bulunması şarttır. Üçüncü olarak hadis mütevatir, metin olarak sübutu kesin ve şüphesiz olsa da, delâleti kesin değildir.¹²

Hayaller, lafzın zahirî (literal) anlamını esas alanları (zahirperest) havalandırdığı için, bu hadise doğru anlam yüklemeye engel olmuşlardır. Hadise üç çeşit doğru anlam yüklenebilir:

a) Nasıl Hamele-i Arş (Arş'ın taşıyıcıları)'ın, Sevr (öküz), Nesir¹³ (akbaba, kartal;

10 Nursî, *Sözler* (24. Söz, 3. Dal, 3. Asıl), Sözler Neşriyat, İstanbul 2012, s. 333.

11 Hadislerde buna uygun rivayetler mütevatir olanlardır.

12 Nursî, *Muhâkemât* (1. Makale, 2. Me'sele), Sözler Neşriyat, İstanbul 2009, s. 56.

13 Beyhakî, *Şu'abul-İmân*, 433; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, IV, 352; Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, I, 329.

Vâkı' ve Tâir adında iki yıldız), İnsan ve başka isimlerle isimlendirilen çeşitli melekler vardır. Bu Sevr ve Hût dahi öyle iki melektir. Yoksa, Arş-ı Âzamı meleklerin; yer küresini de küre gibi yardıma muhtaç olar bir öküzün sırtına yüklemek, nizâm-ı âleme (kâinatın kanun ve düzenine) aykırıdır. Ayrıca dinî literatürde şöyle bir bilgi vardır: Herbir neve mahsus ve o nev'e uygun bir görevli melek vardır. Bu münasebete binâen o melek o nev'in ismiyle adlandırılır; hatta o melek, melekler âleminde o nev'in şekline uygun bir görüntü içinde bulunur. Meselâ Güneşle görevli olan meleğin ismi Şems (Güneş) olduğu gibi, melekler âlemindeki temessülü ve görüntüsü de Güneş şeklindedir.¹⁴

b) Bayındırlık ve tarımın en büyük vasıtası öküzdür. Sahillerde yaşayan insanların geçim kaynağı ise balıktır. Birisi “Devlet neyin üstünde durur?” diye sorduğunda, ona, “Kılıç ve kalem üstündedir”, veya “Medeniyet ne ile kaimdir?” dediğinde, ona, “Bilgi, san'at ve ticaretle”, ya da “İnsanlık ne ile kalıcı olur?” diye sorulduğunda “İlim ve çalışma ile kalıcı olur” şeklinde cevap verilir. Bunun gibi, Hz. Peygamber'e “Dünya ne üstündedir?” diye sorulduğunda, “Öküz ve balık üstedir.” diye cevap vermiş, yani dünyada geçimin ziraat ve balıkçılık üzerine kaim olduğunu söylemek istemiştir.¹⁵

c) Dünyanın bir sene boyunca üzerinde döndüğü yıllık yörüngesi üzerinde var sayılan Öküz ve Balık adında iki burç mevcuttur. Bu burçlar gerçekte var olmadığı halde var sayılan şeylerdendir. Hikmet-i atıka (Batlamyus'un dünya merkezli kainat modelini kabul eden eski bilim ve felsefe) burçları gökse; hikmet-i cedîde (yeni bilim ve felsefe) ise dünyanın güneş etrafında dönerken çizdiği yörünge üzerinde var saymıştır. Bu yorum özellikle çağdaş felsefe açısından önemlidir. Hz. Peygamber'e “Dünya ne üzerindedir?” diye sorulduğu zaman, Öküz burcu hizasında bulunduğu zaman “Sevr (öküz) üzerindedir” demiş, Balık burcu üzerinde bulunduğu zaman da “Hût (balık) üzerindedir” şeklinde cevap vermiştir.¹⁶

Görüldüğü üzere Bediüzzaman, Öküz ve Balık rivayetini aslen hadis kabul etmekle birlikte, birilerinin bunu hadis olarak kabul etmesi ihtimaline binaen inanç noktasındaki durumunu Ehl-i Sünnet akaidine uygun bir şekilde ortaya koymuş ve hurafevârî anlamların çıkarılmaması için, hadisi en uygun şekilde yorumlamıştır.

b. Nasların Yorumu Konusunda İsrâiliyâtın Asıl Kabul Edilmesi

Bediüzzaman'ın açıklamalarına göre, o necip Arap kavmi, cahiliye döneminde okuma-yazma bilmeyen (ümmî) bir millettir. İçlerinde hak tecelli edince filizlenmeye

14 Nursî, *Muhâkemat* (1. Makale, 2. Me'sele), s. 57.

15 Nursî, *Muhâkemat* (1. Makale, 2. Me'sele), s. 58.

16 Nursî, *Muhâkemat* (1. Makale, 2. Me'sele), s. 59.

müsait olan duyguları uyandı. Önce bütün rağbet ve meyillerini İslâm'ı öğrenmeye hasrettiler. Fakat kainata olan bakış tarzları, hikmet ve felsefe nazarıyla yapılan inceleme ve araştırmalar nazarıyla değil, asıl mevzudan olmayan, dolaylı, tamamlayıcı ve yalnız delil getirmek içindi. Onların o hassas tabiî zevklerine ilham veren yalnız Kur'an idi. Daha sonra Arapların diğer kavimleri yutmasıyla diğer milletlerin malumatları dahi Müslüman olmaya başladı. Aslı tahrif edilmiş olan İsrâiliyât bilgileri, Vehb b. Münebbih ve Kâb b. Ahbâr gibi Yahudi âlimlerinin İslâm'a girmesiyle, Arapların hayal dünyasında bir kanam ve bir menfez bularak, o saf düşünceler arasına karıştılar. Daha sonra bir hayli saygı ve hürmet de gördüler. Zira Yahudi alimlerinden İslâm'ı seçenler, İslâm'ın şerefiyle son derece bir heybet kazandılar ve mükemmelleştirdiler. Bu sebeple geçmişteki kof bilgileri geçerli görüldü ve herkes tarafından kabul edildi; red ile karşılaşmadılar. Çünkü onların getirdikleri bilgiler, İslâm'ın temel ilkeleriyle çatışma halinde olmadığından, bir çeşit hikâye gibi rivayet edildi, ehemmiyet-sizliklerine binaen tenkitsiz dinlendiler. Ne yazık ki sonradan, **gerçek olarak kabul edildiler**; dolayısıyla pek çok şek ve şüphelere sebebiyet verdiler.

Şu İsrâiliyât, Kitap ve Sünnetin bazı işaretlerine merci ve bazı mânalarına bir münasebetle kaynak olabilir. Fakat âyet ve hadislerin mânaları değil. Farazâ doğru olsalardı, âyet ve hadislerin mâsadak (bir söz ve hükmü doğrulayan husus, doğrulayıcı bir mâna) ve fertlerinden bir ferdi olmaları mümkündür. Fakat kötü seçim yapmak suretiyle başka bir kaynak bulamayan ve başka bir mercie dönüp bakamayan zâhirperestler, bazı âyet ve hadisleri o İsrâiliyat hikâyelerine tatbik ederek tefsir ettiler. Halbuki Kur'an'ı tefsir edecek yine Kur'an ve sahih hadisten başkası değildi. Hükmü mensuh olduğu gibi kıssaları dahi bozulmuş olan İncil ve Tevrat, Kur'an tefsiri için bir esas olamazdı.

Mâsadak ile mâna ayrı şeylerdir. Oysa İsrâiliyât esas alınmak suretiyle mâsadak olması mümkün olmayan bir şey, mâna yerine ikame edildi. Olması mümkün olan şeyler, gerçekte karıştırıldı.

İş bu kadarla da kalmadı. Çünkü Kur'an'ı tefsir etme çabasına girildiği zaman bazı ehl-e zâhir, **Kur'an ve Sünnet'e dayanarak aktarılması gereken bilgileri İsrâiliyât'a tatbik ettiler**, yani İsrâiliyâtla uyumla hale getirdiler ve bir kısım akli bilgileri dahi Yunan felsefesine uygun hale getirmeye çalıştılar. Çünkü gördüler ki Kur'an, hem nakli hem akli bilgileri ihtiva etmektedir. Hadis de öyle... Sonra Kitap ve Sünnetin doğru ve sağlam kanallarla aktarılması ve bozulmuş İsrâiliyâtın ortasında bir mutabakat ve bir münasebet olduğu içtihadında bulundular. Böylece hakiki olan akli bilgiler ile vehmî ve gerçekte yanlış olan felsefe arasında bir benzerlik ve bir uygunluk oldu-

ğunu zannettiklerinden, şu mutabakat ve benzerliği Kitab ve Sünnetin mânalarını yorumlama ve maksatlarını açıklama (beyan) zannedip bu şekilde hükümde bulundular. Halbuki âyetin mânâsı dürrdür, incidir; bu ise mederdir, çakıl taşıdır. Hadisin anlamı mühectir, hayatın devamına vesile olan kan ve ruhtur; bu ise hemeccdir, övez denilen at sineğidir.¹⁷

2. İlhamın Hadis Şekline Bürünmesi ve Yanlış Anlaşılıma Müsait Olması

Terim olarak ilham, “Allah’ın, doğrudan veya melek aracılığıyla iyilik telkin eden bilgileri insanın kalbine ulaştırması” diye tanımlanabilir. Bilgi kaynaklarını kullanmadan insanın zihninde (kalbinde) âniden ortaya çıkması ilhamın esasını teşkil eder. Yayıgın olmamakla birlikte ilham yerine havâtır, hevâcis ve firâset tabirleri de kullanılmış, ayrıca bunlara az çok farklı mânalar yüklenmiştir. Hads, keşif, tecellî, vârid ilhama yakın anlamlar verilen diğer bazı terimlerdir.¹⁸ Bediüzzaman’ın “bana ihtar edildi” gibi sözlerini havâtır cinsinden ilham şeklinde anlamak gerekir.

İslâm âlimlerinin, gerek herkese verilen umumi gerekse velîlerde ortaya çıktığı kabul edilen hususi ilhamın dinî konularda kesin bilgi kaynağı teşkil etmesi ve delil olarak kullanılmasına ilişkin görüşlerini iki noktada toplamak mümkündür:

a. İlham, Allah veya melek tarafından kalbe ulaştırıldığı için en doğru bilgi olup kesin delil kabul edilebilir.

b. İnsan kalbine bazı bilgilerin ilham edilmesi mümkün olmakla birlikte bunlar genel geçerliliği bulunan kesin bilgi kaynağı teşkil etmez ve dinî alanda delil olarak kullanılamaz. Sûfiyye ile onlara tâbi olanların dışında kalan İslâm âlimlerinin çoğunluğu bu görüştedir.¹⁹ Bediüzzaman bu konuda İslâm âlimlerinin çoğunluğuna yakın durmaktadır.

Bediüzzaman, “*İnne fî ümmetî muhaddesûn (ey mülbemûn) = Ümmetimin içinde mahaddesler (yani ilhama mazhar kişiler) vardır.*” hadisinin²⁰ işaretine dayanarak hadis bilginleri arasında ilhama mazhar ehl-i keşif ve ehl-i velâyet olan bazı âlimlerir mevcut

17 Nursî, *Muhâkemat (1. Makale, 3. Mukaddeme)*, s. 17-20.

18 Yusuf Şevki Yavuz, “İlham”, *DİA*, XXII, 98.

19 Yavuz, “İlham”, *DİA*, XXII, 99.

20 Hadisi, Buharî, Müslim, Tirmizî, İbn Hibbân, Hâkim, Humeydi ve Tahâvî gibi birçok hadis müellifi değişik lafızlarla rivayet etmiştir. Hadisin Buharî’deki metni şöyledir: *Lekad kâne fîmâ kableküm minne’l-ümemi nâsün muhaddesûn (ey mülbemûn). Fe in yekün fî ümmetî ehadün, fe-innehû Omeru.. = Sizden evvelki ümmetler içinde ilhama mazhar kimseler vardı. Eğer benim ümmetimin içinde de böyle birisi varsa, o Ömer’dir.*” Buharî, Fezâilü Ashâbi’n-Nebi, 23. Diğer kaynaklar için bkz. Abdülkadir Badıllı, *Risale-i Nur’un Kudsî Kaynakları*, Envâr Neşriyat, İstanbul 2016, s. 396.

olduğunu belirtir. Bu zevata ilham yoluyla gelen manalar hadis telakki edilebilmekte; dolayısıyla hadis olmayan bir söz hadise tahvil olunabilmektedir. Oysa velilerin mazhar olduğu ilhamlarda –bazı arızalar sebebiyle- hata olabilir. İşte bu tür bazı rivayetler gerçeğe aykırı çıkabilir.²¹ Dolayısıyla velî telakki edilen bazı ravilerden gelen rivayetlere dikkat etmek gerekir. Bu rivayetler, kendilerinin ilham yoluyla mazhar olduğu bazı manalar olduğu halde, yanlışlıkla hadis zannedilerek rivayet edilmiş olabilirler. Esasen bu bilgiler hadis olmasa da, doğru olması gereken bilgilerdir. Ancak “bazı arızalar sebebiyle” her zaman yanlış anlaşılmaya müsait olduklarından, gerçek anlamı ortaya koymaktan uzak bir şekilde rivayet edilmiş olabilirler.

Bediüzzaman bu kadar açık ve net bir şekilde hadisle ilhamın arasını ayırdığı ve tek başına ilhamın dahi “bazı arızalar sebebiyle” yanlış anlaşılacak şekilde söze ve metne döküldüğünü ifade ederken, bazı akademisyenler Risale-i Nur’daki bazı metinleri yanlış anlamaları sebebiyle, onun “keşf ve ilham yoluyla hadis alma”yı²² caiz gördüğünü ileri sürmüşlerdir. Onlar bu konuda Bediüzzaman’ın iki ifadesini delil olarak ileri sürmüşlerdir:

a. “ O zât-ı Ahmediye Aleyhissalâtü Vesselâm, dünyaya geldiği dakikada “üm-metî, ümmetî” **rivayet-i sahiha ile ve keşf-i sadıkla** dediği gibi,”²³ ifadesine göre Hz. Peygamber’in, dünyaya geldiği sırada “üm-metî, ümmetî” demesi, hem sahih rivayetle hem de sadık keşifle sabit olmuştur. Yani konu önce sahih rivayetle sabit olmuş, sadık keşif de bu yönde gerçekleşmiştir. Hiçbir zaman hadis sadece keşf ile alınmış değildir. Keşf, rivayeti destekler nitelikte gerçekleşmiştir.

b. “Evet, hastalıkla geçen bir ömür, Allah’tan şevkâ etmemek şartıyla, mü’min için ibadet sayıldığına rivâyât-ı sahiha vardır. Hattâ bazı sâbir ve şâkir hastaların bir dakikalık hastalığı, bir saat ibadet hükmüne geçtiği ve bazı kâmillerin bir dakikası bir gün ibadet hükmüne geçtiği, **rivâyât-ı sahiha ve keşfiyat-ı sâdika** ile sabittir.”²⁴ Burada da aynı şekilde mü’min için hastalıkla geçen ömrün ibadet sayılması sahih rivayet ve sâdik keşf ile sabittir. Yani hastalıkla geçen hayatın ibadet hükmüne geçmesi önce hadisle sabit olmuş, sonra da sâdik keşif buna uygun şekilde gerçekleşmiştir. Burada da bir hadisin doğrudan sadık keşifle rivayet edilmesi söz konusu değildir. Yaklaşık bin sayfayı bulan Risale-i Nur Külliyyatında bu iki örnekten başka örnek bulmak da mümkün değildir.

21 Nursî, *Sözler* (24. Söz, 3. Dal, 5. Asıl), s. 333.

22 Mustafa Öztoprak, *Bediüzzaman Said Nursî'nin Hadis Anlayışı*, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s. 184-187.

23 Nursî, *Lem'alar* (26. Lem'a, 3. Rica), *Sözler Neşriyat*, İstanbul 2009, s. 235.

24 Nursî, *Lem'alar*, (25. Lem'a, 2. Deva), s.215.

Öncelikle Bediüzzaman'a göre metinde var olan en küçük işaret,²⁵ ehl-i keşfin keşf-i sâdıkandan ve rüya-yı sadıkadandan çok daha kuvvetli ve önemlidir. Hatta bu ka- naatte olduğu içindir ki bazı talebeleri kendisine şöyle bir soru sormuşlardır:

“Rüya-yı sâdika vasıtasıyla veya hakikî keşif cihetiyle, Hz. Ali (r.a.) ve Gavs-ı Âzam (r.a.) gibi zevat-ı kudsiye cüz'î işlere dair âmi adamlarla da temas edebilirler ve bazı şeyleri haber veriyorlar. Nedendir ki bunların bir işaret-i gaybiyelerini gayet ehemmi- yetle bin **keşif** ve binler **rüya-yı sadıka** kadar tutuyorsunuz, ehemmiyet veriyorsu- nuz?”

Bediüzzaman onların bu sorularına şöyle cevap vermiştir:

“... **Rüya-yı sadıka ve keşif** ise cüz'î ve hususîdir. Vücuda geldikten sonra yakından bakmaktır. Elbette böyle keşif cihetinde ruhanî temessül itibariyle yakından bakıldığı vakit zerrelere dahi görünebilir. Âmî adamlar da onların ruhanî misalleri ile görüşebilirler. Ve gayet ehemmiyetsiz şeyler de medar-ı nazar olabilir.”²⁶

Ayrıca ilham yoluyla alınan bilgiler bazı arızalar sebebiyle ilhama mazhar kişi tara- findan dahi yanlış anlaşılması mümkün olduğu için, “ehl-i velâyetin keşfiyatı tevîlâta ve rüya-yı sâdikanın tevile muhtaç oldukları”²⁷ açıktır.

Mutasavvıflar keşfe dayanarak Kur'an'ı tefsir ettikleri gibi bir hadisin veya hadis âlimlerine göre sahih olmayan bazı hadislerin sıhhatini keşf yoluyla tesbit ettiklerini söylemişlerdir. Nitekim İsmâil Hakkı Bursevî (1650-1725), “*Ben gizli bir hazine idim ...*” hadisi üzerinde dururken bu hadisin rivayet açısından sabit olmasa bile keşfen sahih olduğunu söylemiş, Abdülazîz ed-Debbâğ (ö. 1132/1720) birçok hadisin sahih

25 Bediüzzaman, Hz. Ali ve Abdülkadir-i Geylânî'nin bazı şiirlerinde Risâle-i Nur'a “işaret yoluyla” işaretler bulunduğunu ifade eder. Bazı araştırmacılar tarafından bu da çok tenkit edilmiştir. Usul-i fikh- ta “işaretin delâleti”, yani işârî mâna, “lâfzın, nassın gelişinde aslı veya tebei olarak kastedilmeyen fakat asıl maksat olan mananın gerekli kıldığı, bununla birlikte sözün doğruluğu veya şer'i yönden sağlıklı anlaşılması kendisine bağlı olmayan hükme delâletidir.” (Zekiyyüddîn Şa'bân, İslâm Hukuk İlminin Esasları, s. 335). Ahmed, Mehmed'e “Şu şu özelliklerinden dolayı seni seviyorum” dese, aynı özellikler Hasan'da da bulursa, Ahmed'in bu sözünden Hasan'ı da sevdiğine dair işârî bir mâna çıkarılabilir. Çün- kü Ahmed'in sevgisi belli özelliklerden kaynaklanmaktadır ve bu özellikler Hasan'da da vardır. Fakat Ahmed, Mehmed'e söylediği sözünü, Hasan'ı sevdiğini ne doğrudan ne de dolaylı olarak kastetmemiştir. Bediüzzaman'ın işârî mâna dediği hususlar da buna benzer yorumlardan ibarettir. Hz. Ali ve Abdülka- dir-i Geylânî ne doğrudan ve ne de dolaylı olarak Risale-i Nur'u kastederek bir şey söylememiştir. Ancak onların sözleri, Risale-i Nur'a muvafık düşünce, Bediüzzaman bu sözleri işaretin delâleti yoluyla Risale-i Nur'a bir işaret olarak değerlendirmiştir. İşte Bediüzzaman, bu tür mânalara Rüya-yı sâdika ve hakikî keşiften daha üstün tutmaktadır.

26 Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, Söz Neşriyat (On Sekizinci Lem'a) s. 202; <http://www.erisale.com/#-content.tr.12.202> (Erişim: 20.07.2017).

27 Nursî, *Kastamonu Labikası*, RNK Neşriyat, İstanbul 2015, s. 63.

olup olmadığına keşf ile hükmetmiş, Şah Veliyyullah Dihlevî (1703-1762) de, rüyada gördüğü Hz. Peygamber'den işittiği müjdeleyici nitelikteki hadisleri rivayet etmiştir. Mutasavvıfların bu görüşü hadis âlimleri tarafından reddedilmiş, keşfe dayanılarak bir hadisin Resûl-i Ekrem'e ait olup olmadığını tesbit etmenin mümkün olmadığı görüşü savunulmuştur.²⁸

Yine bazı akademisyenler “Bediüzzaman’ın hadislere yer verirken ehl-i tasavvufun bakış açısını yansıttığı”²⁹ kanaatinde olduklarından “çoğunlukla ehl-i tasavvufun değer verdiği” “Rüya ile hadis alma” örneklerinin Bediüzzamanda da görüldüğü ifade etmişlerdir.³⁰ Bu görüşte olanlar iki açıdan yanılgı içindedirler. Birinci olarak Bediüzzaman çoğunlukla ehl-i tasavvufun görüşlerine katılsa bile çok önemli bazı konularda onlar gibi düşünmez. Meselâ vahdet-i vücud nazariyesini kabul etmez. Rüya ile hadis alma konusunda da onlar gibi düşünmez. İkinci olarak Risale-i Nur’da, keşif veya rüya ile hadis aldığına veya rüyada gördüğü Hz. Peygamber’den işittiği sözleri hadis diye rivayet ettiğine dair herhangi bir örnek gösterilemez. Bu konuda verilen örnekleri tamamı Bediüzzaman’ın talebelerinin Hz. Peygamber’i rüyalarında görmelerinden ve Resûl-i Ekrem’in Risale-i Nur hakkında güzel sözler söylemelerinden söz eder. Bediüzzaman elbette bu rüyalara değer verir, ancak hiçbir zaman bunları birer hadismiş gibi telkin etmez. Öztoprak’ın “*Risâle-i Nur* müntesipleri bu meyandaki rüyalara sanki “Sahih” birer hadismiş gibi değer vermektedirler”³¹ şeklindeki değerlendirmesi maksadını aşan bir sözdür. Risale-i Nur talebeleri bu rüyalara değer vermekte, ancak bunlara “birer sahîh hadismiş gibi” bakmamaktadırlar.

3. Mevzu Olması

Hadis diye uydurulan söze mevzû denir. Mevzû hadis, uydurma hadis demektir. Hz. Osman’ın şehid edilmesiyle “fitne” diye anılacak olan ilk büyük ihtilâfla birlikte hadis uydurmacılığı da başlamıştır. Hadis uydurma hareketi, sahâbe asrının sonu ve büyük tâbiîler devrinin başlangıcı olan böyle buhranlı bir devirde çeşitli tesirlerle başlayıp gelişmiştir. Yahudilik ve Hıristiyanlıktan İslâm kaynaklarına hadis olarak geçen bilgiler (İsrâiliyât) de mevzû hadis sayılır. Hadis uyduranlar, muhaddislerin devamlı takibi sonunda ya tezatlarının yakalanmasıyla veya kendilerini tanıyanların haber vermesiyle yahut bizzat kendi itiraflarıyla belirlenmiş ve teşhir edilmişlerdir. Daha sonra bazı müellifler çeşitli metotlarla uydurma rivayetleri toplayıp bunları belirle-

28 Süleyman Uludağ, “Keşf”, XXV, 17-316.

29 Öztoprak, *Nursi'nin Hadis Anlayışı*, s. 246.

30 Bkz. Mustafa Öztoprak, *Bediüzzaman Said Nursi'nin Hadis Anlayışı*, s. 188-192.

31 Öztoprak, *Nursi'nin Hadis Anlayışı*, s. 190.

meye çalışmışlardır. Meselâ, İbnü'l-Kayserânî (ö. 507/1113), 1139 (veya 1113), Cûzekânî (ö. 543/1148) 740, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (1116-1201) ise 1850 rivayetinin mevzu olduğunu belirtmiştir. Suyûtî (1445-1505) ve diğer bazı hadisçiler özellikle İbnü'l-Cevzî'ye itirazda bulunarak bu konuda aşırı gittiğini ortaya koymak için çeşitli kitaplar yazmışlardır. Meselâ Suyûtî, İbnü'l-Cevzî'nin mevzu olduğu iddia ettiği 819 rivayetinin mevzu olmadığı kanaatindedir.³² Bediüzzaman da “İbn Cevzî gibi büyük bir muhaddis bazı “Sahîh” ehâdisi “Mevzû” dediğini, ulemalar taaccüple nakletmişler”³³ diyerek bu hususta Suyûtî'yi desteklemektedir.

Bediüzzaman'ın mevzû hadise yaklaşımı Eski ve Yeni Said dönemlerine göre farklılık arzeder. Meselâ, Eski Said döneminde yazdığı *Muhâkemât* adlı eserinde “Dünya öküz ve balığın üstündedir” rivayeti hakkında “Evelâ; teslim etmiyoruz ki, hadistir. Zira, İsrailiyatın nişanı vardır.”³⁴ dediği halde, Yeni Said döneminde yazdığı *Lem'alar* adlı eserinde aynı rivayet hakkında “İbni Abbas (r.a.) gibi zatlara isnad edilen sahih bir rivayet var ki”³⁵ şeklinde bir değerlendirmede bulunmaktadır. Nitekim bu rivayetle ilgili olarak zikrettiği üç esastan birincisi bu durumu desteklemektedir: “Benî İsrâil ulemâsının bir kısmı Müslüman olduktan sonra, eski mâlumatları dahi onlarla birlikte müslüman olmuş, İslâmiyete mal olmuş. Halbuki o eski mâlûmatlarında yanlışlar var. O yanlışlar elbette onlara aittir, İslâmiyete ait değildir.”³⁶ Buna benzer şekilde Bediüzzaman, Yeni Said döneminde herhangi bir hadis hakkında “sahih” lafzını kullandığı zaman daha çok bu sözüyle doğru yorumu kastetmektedir.

Yeni Said döneminde Bediüzzaman daha çok doğru yorum üzerinde durmuş, hadisin senediyle pek ilgilenmemiştir. Bununla birlikte Yeni Said döneminde de rivayetlerde zıtlık bulunduğu zaman bunlardan birinin mevzu olacağına dair işaretle bulunmuştur. Meselâ, “*Lâ mehdiyye illâ İsâ = Mehdi, ancak İsâ'dır*”³⁷ rivayetine dayanarak bazı Hanefî alimlerin Mehdi'nin Hz. İsa olduğunu ileri sürdüklerini söylemiş,³⁸ bu ifadesiyle hadisin sahih ve merfu olmayıp, ya çok zayıf veya mevzû olduğunu remzen anlatmak istemiştir.³⁹ Nursî'nin bu rivayeti kabul etmemesi daha çok diğer hadislerle

32 Bkz. Yaşar Kandemir, “Mevzû”, *DİA*, XXIX, 495-96.

33 Nursî, *Şuâlar*, s. 1055. Öztoprak'tan

34 Nursî, *Muhâkemât* (1. Makale, 2. Meş'ele), s. 56.

35 Nursî, *Lem'alar*, (14. Lem'a, 1. Makam), s. 91.

36 Nursî, *Lem'alar*, (14. Lem'a, 1. Makam, 1. Esas), s. 91-92.

37 Abdülkadir Badıllı, *Risale-i Nur'un Kudsi Kaynakları*, Envâr Neşriyat, İstanbul 2016, s. 799 (Hadisin kaynakları: Suyûtî, *Târihu'l-Hulefa*, s. 234; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 370; *Cem'u'l-Fevâid*, II, 586; *el-Fethu'l-Kebîr*, III, 363).

38 Nursî, *Şuâlar*, Çeltüt Matbaası, İstanbul 1960 (14. Şua, 76 Hatalar -Cevapları), s.355.

39 Badıllı, *Kudsi Kaynaklar*, s. 799.

muaraza halinde olmasındandır. Çünkü Mehdî, Âl-i Beyt'ten gelecek olan bir zât ise, o zaman Hz. İsa, Mehdi olmamalıdır.

Bazı akademisyenlerin Bediüzzaman'la ilgili olarak “Özellikle manası İslam'ın herhangi bir hükmüne ters gelmiyorsa “Mevzû” rivayetlerin gözardı edilemeyeceğini düşünmektedir”⁴⁰ şeklindeki sözleri yine maksadı aşan bir değerlendirme sayılır. Bediüzzaman'ın bazı mevzu rivayetleri güzel bir şekilde yorumlaması, onları önemsediği ve göz ardı edemeyeceği şeklinde değerlendirilmek doğru değildir. Onun mevzu hadislerle ilgili düşüncelerini şöyle özetleyebiliriz:

a. Bediüzzaman bazı rivayetleri mevzu kabul etmekle birlikte bunları sahih kabul edenler vardır. Bu tür rivayetlerin literal anlamda yorumlanması halinde İslâm'ın esaslarına ve bilimsel gerçekliklere uymayan bazı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bu tür rivayetlerin her zaman mevzu olduğunu söylemek nihaî çözüm değildir. Nitekim bazı insanlar onları sahih rivayetler gibi kabul etmektedirler. Bediüzzaman'ın düşüncesine göre ortaya çıkan yanlışlıkların önüne geçmek için, evleviyetle rivayete sahih bir yorum getirmek lazımdır. Bediüzzaman'nın “Dünya öküz ve balık üstündedir” rivayeti hakkında yaptığı şey tam da budur.

b. Mevzu hadislerin zayıf da olsa bir senedi bulunur. Söz gelimi senedinde yalancı bir ravi vardır. Bir ravinin yalancı olması hadisin zayıf olması için yeterli bir sebeptir. Ancak her kâfirin her sözünün küfür olması gerekmediği gibi, her yalancının da her sözünün yalan ve uydurma olması gerekmez. Yalancı ravinin de bazı rivayetlerinin doğru olma ihtimali vardır. Bu ihtimal varken senedli bir rivayet için kolay kolay “mevzudur” denilemez. Bediüzzaman'a göre mevzu olan rivayet, senedi olmayan rivayettir: “Faraza o hadislerden birisi mevzu da olsa; mevzûun mânası hadis değil demektir. Yoksa mânası yanlış demek değildir...”⁴¹ Senedi olan rivayet ona göre ancak zayıf olabilir. Bununla birlikte gerçeğe aykırılık ve teâruz sebebiyle, bazı senedli rivayetlerin de uydurma olabileceğine dair bazı işaretlerde bulunmuştur.

c. Meşrepleri ve mezhepleri farklı olan âlimlerin kitaplarında, itirazda bulunulmayan herhangi bir mesele veya rivayet yoktur. Her mesele ve her rivayet hakkında bir itiraz vardır. Meselâ İslâm içinde birkaç deccalin geleceğine dair şöyle bir rivayet vardır: “Len tezâle'l-hilâfetü fi veled-i 'ammî sınıvi ebi'l-Abbâsi hattâ yüsellimühâ ile'd-deccâl : Amcam Ebû'l-Abbâs'ın neslinden birisi, hilâfeti Deccâl'e teslim edinceye kadar halifelik devam edecektir.”⁴² Bu rivayet sahih bir surette Cengiz ve Hulâgû

40 Öztoprak, *Nursî'nin Hadis Anlayışı*, s. 157.

41 Nursî, *Şuâlar*, Çeltüt Matbaası, İstanbul 1960, (14. Şua, 60-63 Hatalar-Cevapları), s. 351.

42 Alâuddîn el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, XIV, 271, (Hadis no: 33436).

fitnesinden haber verir. Yani Resûl-i Ekrem, “Uzun zaman hilâfet-i Abbâsiye devam edecek, sonra o saltanat Deccal eline geçecek” diye, beş yüz seneden sonra İslâm içine bir deccal gelip o hilâfeti bozacağını haber veriyor. Âhîrzaman şahısları hakkında Resûl-i Ekrem’den böyle çok rivayetler var. Ancak mezhebi ayrı veya fikri müfrit bir kısım ehl-i içtihad bu rivayeti kabul etmeyip, mevzu veya zaifdir demişler.”⁴³ Bediüzzaman’ın bu tür rivayetler hakkında nihâî kanaati şöyledir: “Farz-ı muhal olarak hadis de olmasa, ümmet-i İslâmiyede bir hakikat-i içtimaiye ve müteaddit defalar eseri görülmüş, vâki ve hak bir hadise-i istikbaliyedir.”⁴⁴

d. Bediüzzaman’ın mevzu hadis hakkında üzerinde hassasiyetle durduğu bir mesele de rivayetin uydurma olmasıyla mânasının yanlış olmasının birbirine karıştırılmasıdır: Bediüzzaman’ın ifadesiyle, “İbni Cevzî gibi bazı muhakkikler, tenkitte ifrat edip, bazı ehâdis-i sahîhaya (sahih hadislerle) da mevzu demişler. Fakat her mevzu şeyin manası yanlıştır demek değildir; belki ‘Bu söz hadis değildir’ demektir.”⁴⁵ Nitekim mevzu hadisler içinde anlam bakımından problemliler sözler bulunmakla birlikte birçokları hikmetli sözler niteliğindedir.

C. Hadisin Yanlış Anlaşılmasına Yol Açan Sebepler

Bediüzzaman Said Nursî, hadisin ne dediğinden çok ne demek istediğini anlamaya çalışır. Bazan sözün ne dediği ile ne demek istediği örtüşür. Bazan da bu ikisi arasında farklılık vardır: Bu durumda hadisin ne dediğine değil, ne demek istediğine bakmak gerekir. Bediüzzaman ikinci husus üzerinde hassasiyetle durur ve hadisin yanlış anlaşılması için aşağıdaki hususlara dikkat edilmesi gerektiğini vurgular:

1. Müteşâbih Hadislerin Yanlış Anlaşılmaya Müsait Olması

Mâna yönünden birden fazla ihtimal taşıdığından anlaşılmasında güçlük bulunan lafız veya söze müteşâbih denir. Müteşâbih konusu İslâm âlimleri tarafından daha ziyade Kur’an âyetleriyle ilgili bir mesele olarak ele alınmıştır.

Müteşâbih âyette yer alan bir lafız konumuna göre başka âyetlerde farklı mânalara gelebilir, ancak her birinin kastedilebilir olması açısından anlamlar birbirine benzer, bundan dolayı hangi mânanın kastedildiği açıkça bilinemez. Müteşâbihin karşıtı olan muhkem ise “anlam yönünden başka bir ihtimal taşımayan açık mânalı nas” demektir.⁴⁶

43 Nursî, *Şuâlar*, Çeltüt Matbaası, İstanbul 1960, (14. Şua, Diyanet Riyasetindeki...), s. 338.

44 Nursî, *Şuâlar*, (14. Şua, 60-63 Hatalar-Cevapları), s. 351.

45 Nursî, *Mektûbat*, (19. Mektup, 4. Nükteli İşaret, 3. Esas), s. 88.

46 Yusuף Şevki Yavuz, “Müteşâbih”, *DİA*, XXXII, 204.

Ehl-i kitabın müteşâbihleri İslâm dininin aleyhinde istismar etmeye başlamasından sonra hadis âlimleri, Kur'an'ın müteşâbihlerinin dahi tevile edilmesine karşı çıkarken, Bediüzzaman Said Nursi, Kur'an'ın müteşâbih âyetleri tevile muhtaç olduğu gibi; hadislerin müteşâbihatının da tevile muhtaç olduğunu vurgulamıştır: “Nasıl ki Kur'an'ın müteşâbihatı var; gayet derin meseleleri temsilatla ve tesbihatla avâma ders veriyor. Öyle de, hadîsin müteşâbihatı var; gayet derin hakikatleri me'nus (alışılage-len) teşbihatla ifade eder.”⁴⁷

Bu konuda örnek olarak şu rivayet veriyor: Bir vakit Hz. Peygamber'in huzurunda derin bir ses işitildi. Bu ses üzerine Resûl-i Ekrem, “Bu gürültü, yetmiş senedir yuvarlanıp ta ancak bu dakikada Cehennem'in dibine düşen bir taşın gürültüsüdür”⁴⁸ buyurdu. İşte bu hadisi işitip de kastedilen anlamı kavrayamayan birisi hadisi inkâra sapar. Oysa Resûl-i Ekrem'in “taş” dediği şey ileri gelen münafıklardan biriydi. Nitekim Resûlullah'ın o hadisi söylemesinden yirmi dakika sonra bir adam gelip “Meşhur münafık yirmi dakika önce öldü” diye haber verdi. Bu haberle anlaşmıştır ki, yetmiş yaşına giren o münafık, hayatının tamamı Cehennem'in bir taşı olarak esfel-i sâfilîne doğru bir gidiş ve küfre düşüşten ibaret olan bir kişi idi. Resûlullah gayet belîğ bir surette bu gerçeği ifade etmiştir. Cenâb-ı Hak, o münafığın vefatını o dakikada Resûl-i Ekrem'e işittirip bu sesi ona alamet yapmıştır.⁴⁹ Yani hadisi hakikat anlamında ele alıp buradan “Cehennem'in derinliği yetmiş yıl boyunca düşen bir taşın katettiği mesafe kadardır” şeklinde bir anlayışa varmak doğru değildir. Teşbih ve temsil nitelikli hadisler hakikat anlamında ele alınıp red yoluna gidilmemelidir. Bu, cahillere yakışan bir tutumdur.

Bediüzzaman'a göre hadislerin tefsir ve yorumunda çok dikkatli olmak gerekir. Bu tevile ve yorum işi biraz da rüya teviline benzer: Uyanık olan adam uyuyan adamın rüyasını tabir edebilir, fakat uyuyan kişi çoğu kez kendi rüyasını tabir edemez. Uyku da bir adamı sinek ısırır, bu durumu müthiş bir savaşta yaralanmış gibi algılar. Ona uykudaki durumundan sorulsa “Hakikaten ben yaralandım. Bana top, tüfek atıldı.” diyecektir. Yanında oturanlar ise onun uykusundaki ızdırâbına gülerler.⁵⁰ Müteşâbih hadisleri yorumlamak bilgi, hikmet, marifet ve maharet ister.

2. Teşbih ve Temsillerin Gerçek Anlamda Ele Alınması

47 Nursî, *Lem'alar*, (14. Lem'a, 1. Makam, 1. Sual, 3. Esas), s. 92.

48 Bk. Müslim, *Cennet*, 12; *Müsned*, III, 315, 341, 346.

49 Nursî, *Sözler* (24. Söz, 3. Dal, 7.Asıl), s. 334; *Lem'alar*, (14. Lem'a, 1. Makam, 1. Sual, 3. Esas), s.92.

50 Nursî, *Sözler*, s. 340-41.

Beyan ilminde iki veya daha şeyin bir vasıfta ortak olduğunu ifade etmeye teşbih denir. Teşbihi meydana getiren unsurlar benzeyen (müşebbeh), benzetilen (müşebbehün bih), benzeme ciheti (ortak vasıf) ve benzetme edatıdır. Bir teşbihte benzeyenle benzetilen mutlaka zikredilir. Bunlardan yalnızca biri zikredilirse teşbih istiareye dönüşür. İstiarenin de esasını teşbih oluşturmakla birlikte bu durumda lafız asıl anlamından başka anlama nakledildiği için bir mecaz türü sayılmıştır. Ayrıca her iki tarafta bulunması gereken benzetme cihetinin ilke bakımından benzetilen unsurda daha güçlü ve daha meşhur olması gerekir.⁵¹ Bediüzzaman teşbih kavramıyla daha çok mecaza dönüşmüş olan benzetmeleri kasteder.

Beyan ilminde bir düşünceyi örnek vererek sembol diliyle açıklamaya da temsil denir. Temsil de, tebşih gibi benzetme esasına dayanır. Teşbihte benzeme noktası kolayca tesbit edilebilirken, temsilde benzeme noktası taraflardan birinde veya her ikisinde duyularla algılanmayan soyut nitelikte olduğundan kavranılması bir hayli zordur. Ancak fikrî gayret ve tevîl ile anlaşılabilir.⁵² Dolayısıyla temsiller yanlış anlaşıl-maya daha müsait görünmektedir.

Bediüzzaman Said Nursî'ye göre, teşbih ve temsillerin çoğu, zamanın geçmesiyle veya alimlerin elinden cahillerin eline düşmesiyle maddî hakikat zannedilir. Böylece insanlar hadisi anlamakta güçlük çekerler ve hataya düşerler.

Meselâ, “Dünya öküz (sevr) ve balığın (hût) üstündedir” rivayeti böyledir. Cenab-ı Allah, kara ve deniz hayvanlarına âlem-i misaldeki temessülleri öküz ve balık şeklinde olan iki meleği nezaretçi olarak görevlendirmiştir. Hadiste kastedilen şey kara ve deniz hayvanlarına nezaret eden bu iki melektir. İnsanlar hadiste sözü edilen öküz ve balığı kocaman birer öküz ve balık zannettiklerinden bu manada hadise ilişilmiştir.⁵³

4. Çelişiyor Gibi Görünen Rivayetlerin Farklı Yönlere Hamledilmesi

Bazan aynı konuda birden fazla hadis bulunur ve zahiren bunlar arasında bir çelişki varmış gibi görünür. Bediüzzaman'a göre böyle durumlarda her hadis konunun ayrı yönünü dile getirir; dolayısıyla hadisler arasında görünen zahirî çelişki her hadisin konunun ayrı bir yönüne hamletmesiyle çözülür. Onun bu yöndeki açıklamaları şöyledir:

İmanî meselelerden bir kısmının neticeleri, şu sınırlı ve dar âleme bakar. Diğer bir kısmı ise, geniş ve sınırsız olan âhirete âlemine bakar. Amellerin fazilet ve sevabına dair hadîs-i şeriflerin bir kısmı, şevklendirme ve korkutmaya uygun bir

51 İsmail Durmuş, “Teşbih”, *DİA*, XXXX, 553.

52 İsmail Durmuş, “Temsil”, *DİA*, XXXX, 434.

53 Nursî, *Sözler* (24. Söz, 3. Dal, 7. Asıl), s. 333.

tesir vermek için belâğatli bir üslûpta geldiğinden, dikkatsiz insanlar bunları mübalâğalı zannetmişler. Halbuki, bütün bu hadisler, doğrunun ve gerçeğin ta kendisi olduklarından, içlerinde aldatma ve abartma yoktur.

Meselâ, insafsızlıran zihinlerini kurcalayan hadislerden birisi şöyledir: “*Lev vezine-ti'd-dünya 'inde'llâhi cenâha be'ûdatin, mâ şeribe'l-kâfiru minhâ cür'ate mâin : Cenâb-ı Hakkın yanında dünyanın bir sinek kanadı kadar kıymeti olsaydı, kâfirler bir yudum suyu ondan içmeyecek idiler.*”⁵⁴

Hadisin işaret ettiği gerçek mânu şudur ki: “İndellâhi” tabiri, “bekâ âleminde” demektir. Evet, âlem-i bekâdan bir sinek kanadı kadar bir nur, ebedî olduğu için, yeryüzünü dolduran geçici bir nurdan daha çoktur. Buna göre, koca dünyayı bir sinek kanadıyla karşılaştırma bir tarafa, herkesin kısacık ömrüne yerleşen hususî dünyasını, ebedîlik âleminde bir sinek kanadı kadar daimî bir feyz-i İllâhî ve bir ihsan-ı İllâhî ile karşılaştırmanın mümkün olmadığı açıktır.

Hem dünyanın iki, hatta üç yüzü vardır: Birincisi, Cenâb-ı Hakkın isimlerinin aynası olmasıdır. İkincisi âhirete bakan yüsüzür; bu yüzü itibarıyla dünya âhiretin tarlasıdır. Üçüncü yüzü ise fenâyâ ve yokluğa bakar. Bu yüz, Allah'ın rızasına uygun iş yapmayan ehl-i dalâletin dünyasıdır. Onların dünyası, Allah'ın ilâhi isimlerinin aynası, Allah tarafından gönderilmiş bir mektup ve âhiretin tarlası olan şu koca dünya değildir. Onların dünyası, ahreti inkâra dayanan, bütün hata ve belaların kaynağı olan, dünya düşkünlerinin dünyasıdır. Bu dünya, âhiret âleminde ehl-i imana verilen daimî dünyanın bir zerresine bile değmez.

Hem meselâ, insafsız dinsizlerin imkânsın bir mübâlağa ve aldatma zannettikleri hadislerden biri de amellerin sevapları ve surelerin faziletleriyle ilgili şu hadislerdir: Meselâ, Fâtiha'nın Kur'ân kadar sevabı vardır,⁵⁵ İhlâs sûresinin Kur'ân'ın üçte biri,⁵⁶ Zilzâl sûresinin Kur'ân'ın dörtte biri,⁵⁷ Kâfirûn sûresinin Kur'ân'ın dörtte biri,⁵⁸ Yâsin sûresinin defa Kur'ân kadar olduğun dair rivâyet vardır. İşte, insafsız ve dikkatsiz insanlar, “Bu imkânsızdır. Çünkü Kur'ân içinde Yâsin ve öteki faziletli sûreler de vardır. Onun için bu rivayetler mânasızdır.” demişler.

54 Bk. Tirmizî, Zühd, 13; el-Hâkim, el-Müstedrek, IV, 306; Ebû Naîm el-İsbahânî, Hilyetü'l-Evliyâ, III, 253.

55 Bk. Buhari, Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha, 1, 15:3, Fedâilü'l-Kur'ân: 9; Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân, 1; Nesâî, İftitâh: 26; Muvatta, Nidâ: 38; Müsned, IV, 211, 5:114.

56 Bk. Tirmizî, Sevâbü'l-Kur'ân: 11 ,10; İbn Mâce, Edeb, 52; Ebû Dâvûd, Vitir, 18; Nesâî, İftitah: 69; Muvatta', Kur'ân: 19 ,17.

57 Bk. Tirmizî, Sevâbü'l-Kur'ân: 9; Müsned, III, 147, 221.

58 Bk. Tirmizî, Sevâbü'l-Kur'ân: 9; Müsned, III, 147, 221.

Oysa bu rivayetlerin gerçek anlamı şudur: Kur'ân-ı Hakîm'in herbir harfinin sevabı bir hasenedir. Fazl-ı İlâhîden, o harflerin sevabı sünbülленir, bazan on tane verir, bazan yetmiş, bazan yedi yüz (Âyetü'l-Kürsî harfleri gibi), bazan bin beş yüz (İhlâsın sûresinin harfleri gibi), bazan on bin (Berat Gecesinde okunan âyetler ve makbul vakitlere tesadüf edenler gibi) ve bazan otuz bin (meselâ, haşhaş tohumun çok olmasına benzer şekilde Kadir gecesinde okunan âyetler gibi). Kadir sûresinde, "o gece bin aydan daha hayırlıdır" meâlindeki âyetin işaretleriyle, her bir harfinin o gecede otuz bin sevabı olduğu anlaşılır. İşte, Kur'ân-ı Hakîm, sevabının kat kat olmasıyla beraber, elbette başka bir şeyle karşılaştırmaya gelmez ve gelemiyor. Belki asıl sevabıyla, bazı surelerle karşılaştırma yapılabilir.

Meselâ, içinde mısır ekilmiş bir tarla farz edelim ki, bin dane ekilmiş. Bazı daneleri yedi sünbül vermiş farz etsek, herbir sünbülde yüzer dane olmuşsa, o vakit tek bir dane, tarlanın tamamının üçte ikisine denk düşer. Meselâ birisi de on sünbül vermiş, herbirinde iki yüz dane mevcut. O vakit bir tek dane, asıl tarladaki danelerin iki misli kadar olur. Ve hâkezâ, kıyas et.

Şimdi, Kur'ân-ı Hakîmi, nuranî ve mukaddes bir semavî tarla tasavvur ediyoruz. İşte, herbir harfi, asıl sevabıyla birer dane hükmündedir. Onların sünbülleri nazara alınmayacak. Yâsin, İhlâs, Fâtiha, Kâfirûn, Zilzâl sûreleri gibi, sair faziletlerine dair rivâyet edilen sûre ve âyetlerle makeyese edilebilir. Meselâ, Kur'ân-ı Hakîmin 300620 harfi vardır. İhlâs sûresinin harfleri Besmeleyle beraber altmış dokuz eder. Altmış dokuzun üç ile çarpımı, iki yüz yedidir. Demek, İhlâs sûresinin herbir harfinin sevabı bin 1500'e yakındır. İşte, Yâsin sûresinin harfleri hesap edilse, Kur'ân-ı Hakîmin harflerinin tamamına nisbet edilse ve bunun on daha fazla olduğu nazara alınsa, şöyle bir netice çıkar: Yâsin-i Şerifin herbir harfinin, yaklaşık olarak 500'e yakın sevabı vardır, yani o kadar hasene sayılır. İşte, başka sûreleri de buna kıyas etsen, bu hadislerin, ne kadar lâtif, güzel, doğru ve mübalağasız bir gerçekliği ifade ettiğini anlarsın.⁵⁹

5. Resûlullah'ın Dile Getirdiği Bazı Hikâyeler Konusu

Bediüzzaman'a göre darb-ı mesel hükmüne geçmiş bazı hikâyeler insanlar arasında şöhret bulmuştur. Bu hikâyelerin hakiki manasına bakılmaz; hangi maksat için söylendiklerine bakılır. İşte bu neviden insanlar arasında şöhret bulmuş bazı kıssa ve hikâyeleri, Resûl-i Ekrem Aleyhissalâtü Vessalâm irşad maksadıyla temsil ve kinaye çerçevesinde zikretmiş. Bu nevi meselelerde hakikat (gerçeğe uygunluk) anlamında kusur varsa, buradaki hata, insanların örf ve âdetlerinden kaynaklanmaktadır. İnsanlar hikâyeleri bu şekilde kullandıkları ve birbirlerine de bu şekilde aktardıkları için

59 Nursî, *Sözler* (24. Söz, 3. Dal, 9. Asıl), 337-338.

Resûl-i Ekrem de onları aynı şekilde anlatmıştır. Bu konudaki kusur halkın genel kullanımına racidir.⁶⁰ Dolayısıyla bu tür rivayetlerde hikâyenin gerçeğe uygun olup olmamasına değil, kinaye yoluyla hangi anlamda kullanıldığına bakmak lazımdır.

6. Hadisin Harika Fertler İçin veya Kâmil Mânada Kullanılmış Olması

Çoğu mahlukat taifesinde olduğu gibi, insanların iş ve davranışlarında bazı harika fertler bulunur. O fertler, eğer iyilikte ileri gitmişse, o türün övünç vesilesi olurlar; aksitakdirde uğursuzluk vesilesi olurlar. O fertler türü içinde gizlenmek suretiyle, adeta birer şahs-ı mânevî (tüzel kişilik), birer gaye-i hayal hükmüne geçerler. Sair fertlerin her birisi, o şahıs gibi olmaya çalışır ve onun gibi olma ihtimali de vardır. Demek, o mükemmel harika fert, kayıtsız ve belirsiz bir şekilde bulunduğu için her yerde bulunması mümkün... Şu belirsiz bırak itibarıyla, mantıkça olabilirlik içeren önerme şeklinde, külliyetine hükmedilebilir. Yani, herbir amelin böyle bir sonuç vermesi mümkündür. Meselâ, “*Kim falan zamanda iki rekât namaz kılsa, bir hac sevabı alır.*”⁶¹ buyurulmuştur. İki rekât namazın bazı vakitlerde bir hacca mukabil geldiği bir hakikattir. Herbir iki rekât namazda, bu mânâ külliyyetle mümkündür.

Demek, şu nevideki rivâyetlerde haber verilen sevabın gerçekleşmesi, bilfiil daimî ve küllî değildir. Zira kabulün bazı şartları vardır. Bu şartlar sevab alma işini külliyyet ve daimîlikten çıkarır. Öyle ise bu gibi rivayetlerde bilfiil sevap alma durumu ya muvakkat ve mutlak, geçici ve sınırsızdır; veyahut mümkün ve külliyyedir, yani o yüksek sevabın alınması mümkün ve küllî bir durumdur. Şu halde bu tür hadislerdeki külliyyet ise, imkân itibarıyla. Sevabı almak mümkün, ancak alanlar bazı fertlerden ibaret olur.⁶²

Meselâ, “*Gıybet, katl gibidir.*” buyurulmuştur. Demek gıybetle öyle bir fert bulunur ki, katl gibi öldürücü zehirden daha zararlıdır.

Meselâ, hadis “*Bir güzel söz, bir köleyi azâd etmek gibi büyük bir sadaka yerine geçer.*”⁶³ denilmiştir. Şimdi, isteklendirme ve şevklendirme için, o belirsiz mükemmel fert, kayıtsız bir şekilde her yerde bulunmasının mümkün olduğunu gerçekleştirmiş gibi göstermek suretiyle, hayra şevki ve şerden nefreti tahrik etmektedir.

Hem de şu âlemin ölçüleriyle ebedî âlemin şeyleri tartılmaz. Buranın en büyüğü, oranın en küçüğüne denk gelemez. Amellerin sevabı meselesi o âleme baktığı için, dünyevî nazarımız ona dar geliyor, aklımıza sığtıramıyoruz.

60 Nursî, *Sözler* (24. Söz, 3. Dal, 6. Asıl), s. 333.

61 Bk. Taberânî, el-Mu‘cemu‘l-Kebîr, 7740; Müsnedü‘l-Firdevs, III, 116, 117.

62 Nursî, *Sözler* (24. Söz, 3. Dal, 10. Asıl), s. 338.

63 Bk. el-Münzirî, et-Terğîb ve‘t-Terhîb, III, 421, 434; Kenzü‘l-Ummâl, VI, 422.

Meselâ, “*Men karâe bâzâ ü tîye lebû mislü sevâbi Mûsâ ve Hârûn : Kim bunu okursa, Mûsâ ile Hârûn’un sevaplarının bir misli ona verilir.*”⁶⁴ buyurulmuştur.

İnsafsız ve dikkatsiz insanların dikkatini en çok bu tür rivâyetler çekmektedir. Bunların gerçekliği şöyledir:

Dünyada, şu dar düşüncemiz ve kısacık fikrimizle, Mûsâ ve Hârûn Aleyhimeselâ mın sevaplarını ne kadar tasavvur ettiğimizi biliyoruz? Ebedî âlemde, rahmeti sonsuz olan Allah, sonsuz mutluluk konusunda sonsuz ihtiyaç sahibi olan bir kuluna, devamlı yapılan tek bir zikre karşı vereceği sevap gerçeği, o iki zatın sevaplarına – fakat bilgi ve tahmin alanımıza giren sevaplarına - eşit olabilir. Meselâ, bedevî, vahşî bir adam, padişahı hiç görmemiş ve onun saltanat haşmetini bilmeyen bedevî ve gayr-ı medenî bir adam, bir köyde bir ağayı nasıl tasavvur ederse, o sınırlı düşüncesiyle, bir padişahı ondan daha büyük bir ağa gibi düşünür. Hattâ bizde temiz kalp bir taife vardı; eskiden şöyle diyorlardı: “Padişah kendi ocağı yanında ve tenceresinin başında pişirdiği bulgur çorbası yanında ne yapıyor, bizim ağamız onu biliyor.” Bu taife padişahı o kadar dar bir vaziyette ve âdi bir surette tahayyül ediyorlar ki, onu bulgur çorbasını kendisi pişiren bir kişi gibi tasavvur ediyorlar. Padişahı âdeta bir yüzbaşı haşmetinde farz ediyorlar. Şimdi, bir kişi o adamlardan birisine “Sen bugün benim için bu işi yapsan, senin bildiğin padişah haşmeti kadar sana bir haşmetlik vereceğim; yani yüzbaşı rütbesi kadar bir rütbe vereceğim” dese, o söz hakikattir. Çünkü, padişahın haşmetinden onun dar düşünce dairesine giren şey, ancak yüzbaşılık kadar bir büyüklüktür.

İşte, dünya nazarıyla ve dar fikrimizle, âhirete yönelik sevap gerçeklerini o bedevî adam kadar da düşünemiyoruz. Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hârûn’un (a.s.) meçhulümüz olan gerçek sevapları ile karşılaştırma değil - çünkü teşbih kaidesine göre, meçhul malûma kıyas edilir - belki karşılaştırılan şey, malûmumuz olan ve tahminimize giren onlara ait sevaplarla, mümin bir kişinin daimî bir zikrine karşılık meçhulümüz olan ve Allah’ın vereceği gerçek sevaptır.

Hem, koca deniz yüzü ile bir damlacık, güneşin yansımısını tamamen göstermesi bakımından eşittirler. Fark, niteliktedir. Hazret-i Mûsâ (a.s.) ve Hârûn’un (a.s.) deniz-misal ruh aynalarına yansıyan sevab ile, bir damla hükmündeki mümin bir kulun bir âyetten aldığı sevab aynı mahiyettedir. Mahiyet ve nicelik bakımından ikisi de birdir. Fakat keyfiyet ve nitelik ise, kabiliyete tâbidir.

Hem, bazan olur ki, birtek kelime, birtek tesbih öyle bir saadet hazinesini açar ki,

64 Şeyh Ahmed Gümüşhanevî, Mecmûatü'l-Ahzâb, s. 263.

altmış sene hizmetle o saadet hazinesi açılmamış olabilir. Demek bazı durumlarda, birtek âyet, Kur'ân kadar fayda verebilir.

Hem, İsm-i Âzama mazhar olan Resul-ü Ekrem aleyhissalâtü vesselâmın bir âyette mazhar olduğu ilâhî feyiz, belki bir peygamberin umum feyzi kadar olabilir. Veraset-i Ahmediye ile İsm-i Âzam gölgesine mazhar bir mü'min, kendi kabiliyeti itibarıyla, kemiyetçe bir peygamberin feyzi kadar sevap alıyor denilse, bu söz gerçeğe aykırı olmaz.

Hem, sevap ve fazilet, nur âleminde dir. O âlemde bir âlem, bir zerreye sığışabilir. Koca sema, küçücük bir cam parçasında nasıl bütün yıldızlarıyla birlikte görünürse, halis bir niyet ile şeffaflık kazanan bir zikir veya bir âyette, semâvât genişliğindeki sevap ve faziletler yerleşebilir.⁶⁵

7. Ravi Yorumlarının Hadis Metnine Dahil Edilmesi

Hadis ravilerinin bazı görüşleri veyahut onların hadisten çıkardıkları bazı mânalar (istinbatlar), sonradan hadisin metninden telakki edilmiştir. Oysa insan hatadan hali değildir. Zamanla bu görüş ve istinbatların gerçeğe aykırı olduğu anlaşılınca, hadisin de zayıf olduğuna hükmedilmiştir.⁶⁶ Bediüzzaman buna örnek olarak Mehdî ve âhir zaman şahsiyetleriyle ilgili rivayetleri gösterir:

Mehdî, Süfyan gibi âhircamanda gelecek şahıslarla ilgili rivayetlerin farklı ve birbirine aykırı oluşunun bir sebebi şudur: Hadisleri yorumlayanlar, hadisin metnini kendi anlayışlarına ve yorumlarına tatbik etmişlerdir. (Yani hadisin metnini, bu hadisten anladıkları ve bundan çıkarılacak mânaları (istinbat) ifade edecek şekilde inşa etmişlerdir.) Meselâ o zamanlar saltanat merkezi Şam veya Medine olduğu için Mehdî ve Süfyan'la ilgili olayların saltanat merkezi civarında yer alan Basra, Kûfe, Şam gibi yerlerde gerçekleşeceğini tasavvur ederek, hadisleri o şekilde yorumlamışlar (ve metinleştirmişlerdir). Ayrıca o şahısların şahs-ı mânevisine veya temsil ettikleri cemaate ait büyük olayların o şahısların zatlarında gerçekleşeceğini düşünerek, hadisi bu şekilde (yani harika olayların bu şahısların zatında gerçekleşeceği şekilde) rivayet etmişlerdir. Dolayısıyla raviler, hadiselerle, o harika şahıslar çıktığı zaman herkesin onları tanıyacağı gibi bir şekil vermişlerdir. Oysa bu dünya imtihan meydanıdır. Akla kapı açılır, fakat ihtiyarı elinden alınmaz. Öyle ise o şahıslar, hatta o müthiş Deccal çıktığı zaman çokları, hatta kendisi dahi başlangıçta Deccal olduğunu bilmez. Ancak iman nurunun verdiği dikkatle o âhircamanda şahısları tanınabilir.⁶⁷

65 Nursî, *Sözler* (24. Söz, 3. Dal, 10. Asıl), s. 369-340.

66 Nursî, *Sözler* (24. Söz, 3. Dal, 4. Asıl), s. 333.

67 Nursî, *Sözler* (24. Söz, 3. Dal, 8. Asıl), s. 335.

Şu halde zayıf denilen hadislerde ravinin şahsi görüşü veya istinbatının bulunup bulunmadığını, ravinin metni kendi şahsi görüşü istikametinde inşâ edip etmediğini araştırmak gerekir.

8. Allah'ın Gizlediği Bazı Şeylerde Belirleme Yoluna Gidilince Hata Yapılması

Hakîm olan Cenâb-ı Hak şu imtihan dünyasında bazı önemli şeyleri, çocukluk içinde saklıyor. O saklamada çok hikmetler ve maslahatlar vardır. Meselâ, Kadir Gecesini Ramazan ayı içinde, duanın kabul olunacağı dakikaları Cuma gününde, makbûl velisini insanların içinde, eceli ömür içinde, kıyametin vaktini de dünyanın ömrü içinde saklamıştır. Eğer ecel belli olsa, insan ömrünün yarı hayatını mutlak gafletle geçirecek, yarından sonrasını ise her gün adım adım darağacına doğru gitmek şeklinde acı ve dehşetle geçirecek. Oysa âhîret ve dünya arasındaki dengeyi kurma ve her zaman havf ve racâ (korku ve ümit) ortasında bulunma hali, her dakika hem ölme hem yaşamayı mümkün kılacak bir durumda bulunma maslahatını gerektirir. Şu halde ölümün gizli olduğu yirmi senelik bir ömür, eceli belli olan bin senelik hayata tercih edilir.

Kur'an "*İkterabeti's-sâah = Kıyamet yaklaştı.*"⁶⁸ diyor. Bu fermanın sonra uzun zaman geçmekle birlikte kıyametin hala gelmemiş olması, onun yakınlığına zarar vermez. Zira kıyamet dünyanın ecelidir. Dünyanın ömrüne nisbetle bin-iki bin sene, bir seneye nisbetle bir-iki gün veya bir-iki dakika gibidir. Kıyamet zamanını insanın ömrüne nisbet edip onu uzak görmek doğru olmaz... İşte bu hakikati bilmeyen insafsız insanlar derler ki: "Âhîretle ilgili ayrıntılı bilgileri ders alan kalbi uyanık, nazarı keskin olan sahâbilerin düşünceleri niçin hakikatten bin sene uzak düşmüş, tâ bin dört yüz sene sonra gelecek olan bir hakikati asırlarına yakın zannetmişler?"

Mehdî, Süfyan gibi âhîrezamanda gelecek şahısları insanlar Tâbiîn zamanından beri beklemişler, onlara yetişmek ümidinde olmuşlar. Hatta bazı ehl-i velâyet "Onlar geçmiş" demişler. İşte bu da, kıyametin kopuş anının gizli olmasında gibi, ilâhî hikmetin zamanının belli olmamasını gerektirdiği durumlardan biridir. Çünkü, her zaman, her asır manevî kuvvetinin desteklenmesine vesile olacak ve kişiyi ümitsizlikten kurtaracak "Mehdî" manasına muhtaçtır. Bu manada her asrın mehdilikten bir hissesi bulunması lazımdır. Zira insan gaflet içinde kötü kişilere uymamak ve lâkaydığa düşüp nefsin dizginlerini bırakmamak için, bilcümle kötülüklerin başına geçecek olan o müthiş şahıslardan çekinmeli ve korkmalı. Eğer onların geliş zamanı belli olsaydı, irşattan beklenen umumî maslahat gerçekleşmezdi.⁶⁹

68 el-Kamer, 54/1.

69 Nursî, *Sözler*, (24. Söz, 3. Dal, 8. Asıl), s. 334-35.

Cenâb-ı Hak kıyamet vaktini ve bununla ilgili alametleri gizlediği halde, kendi ömürlerine kıyas ederek, insanlar (tabii olarak hadis ravileri de) bunların gelişlerinin yakın olduğunu zannetmişler. Oysa dünya ömrüne nisbetle binlerle ifade edilen seneler dahi çok kısa ve azdır.

9. Teklif Sırrı Gereğince Hadislerde Bazı Gerçeklerin Apaçık Zikredilmemiş Olması

Teklif sırrı gereğince bazı konularda gerçekler apaçık zikredilmeyip kapalı bırakılmıştır. Kıyamet alametleriyle ilgili rivayetler bunların başında gelir. Bediüzzaman'ın anlatımıyla, din bir tecrübe ve bir imtihandır. Yüksek ruhlu mükelleflerle alçak ruhlu mükelleflerin birbirinden ayrılmasını sağlar. Öyle ise, ileride herkesin gözle göreceği olaylardan öyle bir tarzda bahsetmeli ki, ne bütün bütün meçhul kalsın, ne de açık olup herkes ister istemez tasdike mecbur kalsın. Akla kapı açacak, ihtiyarı elden bırakmayacak. Eğer kıyamet alametleri apaçık şekilde görülürse, herkes tasdik etmek mecburiyetinde kalır: O zaman da kömür gibi bir istidât ile elmas gibi bir istidât eşit durumda olur. Sırr'ı-teklif ve imtihan neticesi bozulur. İşte bunun için Mehdî ve Süfyan meseleleri gibi çok meselelerde pek çok ihtilaf olmuş. Hem rivayetler dahi çok muhtelifdir, bu sebeple zıt hükümler ortaya çıkmıştır.⁷⁰

10. Küllî Olaya İlişkin Bilgilerin Cüz'î Olaya Aitmiş Gibi Rivayet Edilmesi

Küllî olaya ilişkin bilgilerin cüz'î olaya aitmiş gibi rivayet edilmesi karıştırmalara sebep olmuştur.

Resûl-i Ekrem'in istikbalden haber verdiği bazı hadiseler, tek bir olaydan ibaret olmayıp tekerrür eden küllî bir hadiseden ibarettir. Bu küllî olayın müteaddit vecihleri bulunur. Her hadis bu küllî olayın bir cihetini beyan eder. Ravi küllî olayın farklı cihetlerini anlatan hadisleri toplayıp birleştirir, bunları tek bir olayla ilgili rivayetler gibi sunar. Bu durumda hadis, gerçeğe aykırı gibi görünür.

Meselâ Mehdî'ye dair, birbirinden çok farklı rivayetler vardır. Konuyla ilgili hadislerdeki ayrıntılar ve tasvirler çok farklıdır; başka başkadır. Resûl-i Ekrem vahye dayanarak her bir asırda ehl-i imanın kuvve-i mâneviyesini muhafaza etmek için, hem dehşetli hâdiselerde ümitsizliğe düşmemek için, hem İslam âleminin nuranî bir sillesi olan Âl-i Beyt'ine ehl-i imanı mânen bağlamak için Mehdî'nin geleceğini haber vermiş. Âhirzamanda gelen Mehdî gibi her bir asırda, Âl-i Beyt'ten gelen bir nevi mehdî, belki mehdiler bulunmuş. Hattâ Âl-i Beyt'ten sayılan Abbâsî halifelerinden

⁷⁰ Nursî, *Sözler*(24. Söz, 3. Dal, 1. Asıl), s. 332-333.

Büyük Mehdî'nin çok vasıflarını şahsında toplayan bir mehdî bulunmuştur. Büyük Mehdî'den önce gelen emsalleri, numuneleri olan mehdî halifelerin ve mehdî kutupların özellikleri, asıl Mehdî'nin özelliklerine karışmış ve bu sebeple rivayetler farklı ve çelişkili olmuştur.⁷¹

11. Bazı Hadislerde Gerçek Şahsın Değil Şahs-ı Mânevinin Kastedilmiş Olması

Bediüzzaman Said Nursî'nin hadis yorumuna getirdiği en önemli prensiplerden biri de “şahs-ı mânevî” kavramıdır. Özellikle o, âhir zaman şahsiyetleriyle ilgili hadislerin tek bir şahısla ilgili olmayıp, temsil ettikleri bir şahs-ı mânevî ile ilgili oldukları hususunda ısrarla durmaktadır. Eğer bu rivayetler tek bir şahısla ilgili kabul edilirse, bu rivayetlerde yer alan olayların bir kişi tarafından gerçekleştirilmesi mümkün görünmemektedir. Hadislerde sözü edilen iyi veya kötü işleri bir kişi değil, ancak bir cemaat yapabilir. Bu cemaat de bir şahs-ı mânevîdir. Hadislerde sözü edilen kişi ise sadece bu cemaatin reisi ve temsilci durumundadır.

Bediüzzaman Mehdî, Süfyân, Hz. İsa ve Deccâl gibi âhirzaman şahsiyetlerine şahs-ı mânevî olarak bakar. Çünkü hadislerde bunların yapacağı belirtilen işleri tek bir kişinin yapması mümkün değildir.⁷²

12. Farklı Nazar Hakikati Farklılaştırabilir

Bediüzzaman, “Kırk sene ömrümde, otuz sene tahsilimde yalnız dört kelime ile dört kelâm öğrendim; kelimelerden maksat, mânâ-yı harfî, mânâ-yı ismî, niyet, nazardır.” der ve devam eder:

“Cenâb-ı Hakkın mâsivâsına, yani kâinata mânâ-yı harfî ile ve Onun hesabına bakmak lâzımdır. Mânâ-yı ismi ile ve esbab hesabına bakmak hatâdır.”

“Evet, herşeyin iki ciheti vardır. Bir ciheti Hakka bakar, diğer ciheti de halka bakar. Halka bakan cihet, Hakka bakan cihete tenteneli bir perde veya şeffaf bir cam parçası gibi, altında Hakka bakan cihet-i isnadı gösterecek bir perde gibi olmalıdır. Binaenaleyh, nimete bakıldığı zaman Mün'im (nimeti veren), san'ata bakıldığı zaman Sâni, esbaba nazar edildiği vakit Müessir-i Hakikî (gerçek tesir sahibi olan zat) zihne ve fikre gelmelidir.”

“Ve keza, nazar ile niyet mahiyet-i eşyayı tağyir eder. Günahı sevaba, sevabı

71 Nursî, *Mektûbat (19. Mektup, 4. Nükteli İşaret, 4. Esas)*, s.89.

72 Kastamonu Lâhikası, RNK Neşriyat, İstanbul 2015, s. 65-67.

günaha kalb eder. Evet, niyet âdi bir hareketi ibadete çevirir. Ve gösteriş için yapılan bir ibadeti günaha kalb eder. Maddiyata esbab hesabıyla bakılırsa cehalettir. Allah hesabıyla olursa mârifet-i İlâhiyedir.”⁷³

Bediüzzaman'a göre nazar (bakış açısı) çok önemlidir. Nübüvvet, tevhid ve iman nazarıyla bakış, vahdete, âhirete ve Ulûhiyete baktığı için, gerçekler bu bakış tarzına göre görünür. Felsefi bakış tarzı ise çokluğa, sebeplere ve tabiata bakar, buna göre gerçek farklı görünür. Bu iki durumda bakış açısı birbirinden çok farklıdır. Ayrıca bir şeye, iki nazarla bakıldığı zaman, iki farklı hakikat görünür. İkisi de hakikat olabilir.⁷⁴

Hadis yorumunda da bu bakış açısı son derece önemlidir. Hadis, İslâm'ın temel esasları çerçevesinde yorumlamak istendiği zaman, çoğu kez bunun mümkün olduğu görülmektedir. Bediüzzaman'ın bu hususta en iyi örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Eğer hadise uydurma nazarıyla bakılırsa, zayıf da olsa bir senedinin bulunması, bu bakış açısını problemlili kılmaktadır. Bediüzzaman'a göre bir hadisin senedi varsa, hadis zayıf bile olsa, bu sebeple hadisi reddetmek yerine, onu tevil etme yoluna gitmek daha uygun bir davranış şekli olacaktır.

D. Hadislerin Bağlayıcılığı

Burada “bağlayıcılık” kavramı Usûl-i Fıkıhtaki “lüzûm” kavramından farklı bir anlam ifade eder. Sözlük anlamı itibariyle bağlayıcılık, “uyulması zorunlu olma” anlamına gelir. Hukukta bağlayıcılık ise “hukuken bağlayan (zorlayan)” olarak tanımlanmaktadır. Meselâ, anayasa hukukunda bağlayıcılık, anayasa normlarının muhataplarını bağlayıp bağlamadığını, yani muhatapların bu normlara tabi olup olmadığı anlamına gelir.⁷⁵ Nasların bağlacılığından maksad da bunların farz, vacip veya men-dup, ya da haram ve mekruh seviyesinde müsbet veya menfi bir talep oluşturup oluşturmadığıdır. Neredeyse “bağlayıcılık”la “teklifi hüküm” aynı anlama gelmektedir. Ancak mubah teklifi hükmün bir çeşidi sayılırken, bağlayıcılığın bir çeşidi sayılmaz.

Amelî konularla ilgili hadisler ister mütevatir ister meşhur olsun, herhangi bir şart ileri sürmeden bütün fıkıh mezhepleri tarafından bağlayıcı kabul edilmiştir. Ancak mütevatir hadisi inkâr edenin tekfir edilebileceği, meşhur hadisi inkâr edenin ise tekfir edilmeyip ehl-i dalâlet sayılacağı belirtilmiştir. Ahad haber seviyesindeki hadislerle amel konusunda her mezhep farklı şartlar ileri sürmüştür. Şafîî ve Hanbelî mezhebi senedin sahih olmasını metnin de sahih olması için yeterli görürken, Hanefî ve Mâlikî

73 Nursî, *Mesnevî-i Nuriye* Sözler Neşriyat, İstanbul 2009, (*Katre, Mukaddeme*), s. 44.

74 Nursî, *Sözler* (24. Söz, 3. Dal, 1. Asıl), s. 341.

75 Kemal Gözler, *Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1999, VIII+ s. 320, (www.anayasa.gen.tr/angecerliliği.htm)

mezhepleri metinle ilgili olarak da bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Bunların başında da hadisin kıyasa ve asıllara aykırı olmaması gelir.

Şâfiî mezhebi kıyası zayıf hadise tercih ederken, Hanbeliler zayıf hadisi kıyasa tercih etmişlerdir. Fazilet ve sevap konularında ise bütün mezhepler zayıf hadisle amel edilebileceğini ifade etmişlerdir. Özet olarak, bütün mezhepler zayıf olmamak kaydıyla bütün hadisleri bağlayıcı kabul etmiştir.

İslâm âlimleri amelî konulardaki zannı muteber kabul etmiştir. Nitekim fakihlere göre hakikatine vâkıf olunamayan, gerçekte ne olduğu bilinemeyen konularda zan yakîn hükmündedir ve yakîn gibi değerlendirilir.⁷⁶

İtikadî konular muteber hadis kaynaklarında çok geniş bir şekilde yer almıştır. *Kütüb-i Sittè*'den *Sahîh-i Buhârî* ile *Sahîh-i Müslim*'de, Tirmizî'nin *el-Câmi' u's-Sahîh* ve Nesâî'nin *es-Sünen*'inde "İmân" adıyla müstakil birer bölüm açılmıştır. Yalnız *Sahîh-i Müslim*'de itikadî konularla ilgili 380 hadis rivayet edilmiştir. Hadis kaynaklarında çeşitli başlıklar altında kaydedilen itikadî hadisler imanın esasları, alâmetleri, amelle münasebeti ve müminin vasıfları gibi hususları açıklamaktadır.⁷⁷ Bunlar arasında mütevatir olanlar yok gibidir. Hadislerin çoğu meşhur veya haber-i vâhid kabilindedir.

Mütevatir hadis ilm-i yakîn (kesin bilgi) ifade ettiği için, bu tür hadislerle itikadî esasları sabit olur. Meşhur ve haber-i vâhid seviyesindeki hadislerin Hz. Peygamber'e ittisalinde zan bulunduğu için, bu tür hadislerle kesin olan itikad esasları sabit olmaz. Bediüzzaman'ın da ifade ettiği gibi, "akidede yakîn (ifade eden) nasların bulunması şarttır."⁷⁸

Son dönemlerde itikadî konuların ancak kesin bilgi ifade eden bir delille sabit olacağı gerçeğinden hareketle, haber-i vahid (meşhur da dahil) seviyesindeki hadislerle itikadî esasların sabit olmayacağı sık sık vurgulanmaktadır. Böyle bir iddia neredeyse itikadî konularla ilgili –sahih olsun olmasın– bütün hadislerin reddini gerektirir. Bunun da ilmî bir izahı yoktur. İslâm'da kesin olan inanç esaslarının ancak kesin olan delillerle sabit olacağı hususunda bir ihtilaf yoktur. Ancak buradan kesin olmayan delillerin reddedilmesi gerektiğine dair bir sonuç çıkarmak yanlıştır. Çünkü her itikadî konunun kesin delille sabit olması gerekli değildir. Haber-i vahid gibi kesin olmayan delillerle de itikadî konular sabit olur. Nitekim Ebû Hanîfe'nin (699-767) *el-Fikhü'l-Ekber*'inde kullandığı bütün hadisler geniş anlamda haber-i vahid kabilindedir. Ancak delilinde zan olan itikadî konular kesinlik ifade etmezler. Ebû

76 H. Yunus Apaydın, "Zan", *DİA*, XXXIV, 122.

77 Mustafa Sinanoğlu, "İman", *DİA*, XXII, 213.

78 Nursî, *Muhâkemat* (1. Makale, 2. Me'sele), s. 56.

Hanîfe'nin itikadî görüşlerini sistemleştiren Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944) bu hususa dikkat çekmiş, haber-i vâhidin Resûl-i Ekrem'den gelen gerçekleri mütevâtir gibi belgeleyemediğini söyledikten sonra râvilerin durumlarının incelenmesi, haberin açık naslarla karşılaştırılıp muhtevasının değerlendirilmesi gibi ilmî faaliyetlerin yürütülmesi neticesinde ortaya çıkacak kanaatle hareket edilebileceğini belirtmiş, fakat bütün bunlara rağmen bu tür haberlerin gerçeği tam yansıtamayacağını ilke olarak benimsenmesini istemiştir. Ebül-Muîn en-Neseî (1047/1115) de kabir azabı gibi âhîret hallerine dair âhâd haberlerin yaygınlık kazandığı için istidlâlî ilim ifade ettiğini kabul etmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır (1878-1942) gibi bazı âlimler âhâd hadisleri akaid konularında kesin delil olarak kullanmışlardır. Eş'ariyye'ye mensup âlimlerin haber-i vâhid konusundaki görüşleri Mâtürîdiyye'ye oldukça yakındır. Ebül-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935-36), haber-i vâhidin amelî konularda kesin delil olarak kabul edilmesi gerektiğini söylediği halde akaid alanındaki değerine temas etmemiştir.⁷⁹

Şüphesiz hadis mecmualarında yer alan âhâd haberlerin tamamının sahih olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak *Kütüb-i Sitte* içinde yer alanların çoğu sahihtir. Kur'an, sahih sünnet, İslâm'ın genel kuralları ve apaçık aklî ilkelerle çelişmeyen, ayrıca isnad açısından problemlî olmayan âhâd haberlerin reddedilmesi doğru değildir. Zira sadece âhâd yolla sabit olduklarından dolayı bunların kabul edilmemesi, Hz. Peygamber'in Kur'an'da yer alan çeşitli konular hakkında herhangi bir açıklama yapmadığı anlamına gelir ki böyle bir anlayışın ilmî dayanağı yoktur. Buna göre, hiçbir tasnife tâbi tutmadan bütün âhâd haberleri toptan reddeden hadis münkirlerinin bu tutumunun isabetsiz olduğunu ve bunun İslâm âlimlerinin çoğunluğunca benimsenen anlayışla bağdaşmadığını söylemek gerekir.⁸⁰

Haber-i vâhidle itikadî konuların sabit olup olmayacağı hususunda Bediüzzaman'ın şu değerlendirmelerini önemsiyoruz:

İslâmî meselelerin tabakaları vardır. Biri, kesin bir delil (bürhân-ı kat'î) isterken, diğeri bir zann-ı galib ile iktifa eder. Bir başka mesele için ise teslim şeklindeki bir kabul ve reddetmemek yeterli olacaktır. İmanın esasından olmayan fer'î meselelerde ve zaman içinde meydana gelen olaylarda bir iz'ân-ı yakîn ile bir bürhân-ı kat'î (kesin delil) istenilmez. Bazen sadece reddetmemek ve teslimiyetle ilişmemek yeterlidir.⁸¹

İkinci olarak Hadis olsa da senedinin zayıf oluşu sebebiyle yalnız zannı ifade eden âhâd hadislerden sayılır. Bu tür rivayetlerle akîde (iman esasları) sabit olmaz. Akidede

79 Yusuf Şevki Yavuz, "Haber-i Vâhid", *DİA*, XIV, 353.

80 Yavuz, "Haber-i Vâhid", *DİA*, XIV, 353.

81 Nursî, *Sözler*, (24. Söz, 3. Dal, 2. Aşıl), s. 333.

yakîn (şüpheye yer bırakmayacak şekilde kesin bilgi ifade eden) nasların⁸² bulunması şarttır. Üçüncü olarak hadis mütevatir, metin olarak sübutu kesin ve şüphesiz olsa da, delâleti kesin değildir.⁸³

İslâm akaidinin konularını iki bölüm halinde ele almak mümkündür: a. Mânaya delâlet yönüyle de kesinlik ifade eden mütevatir naslarla sabit olmuş, inkârı küfrü gerektiren temel esaslar; b. Tevâtür derecesine ulaşmayan veya mütevatir olsa da mânası açısından zan ifade eden naslarla sabit olan prensipler. İkinci kısmın inkâr edilmesi küfrü gerektirmez. Akaid hükümleri zamana, mekâna, fert ve toplumlara göre değişiklik göstermez ve bir bütün olup bölünme kabul etmez yani akide esaslarının bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamak söz konusu olamaz.⁸⁴

Diğer taraftan Bediüzzaman, Sünnetin kaynağının Hz. Peygamber'in söz, fiil ve ahvâli (onay anlamına gelen fiilleri) olduğunu belirttiikten sonra bunların da farz, nâfile ve âdet-i hasene (güzel âdet) olmak üzere üç kısma ayrıldığını belirtir. Farz ve vacib kesin olarak bağlayıcı olduğu için bunlara uyma mecburiyeti vardır. Bunların terki halinde azap ve ceza gerekir. Herkes bu tür sünnetle mükelleftir. Nâfile kısmında ise herkes müstehap seviyesinde mükelleftir. Yani bu tür sünneti yerine getirenler büyük sevap kazanırlar; terk edenler için azap ve ceza yoktur. Bunların değiştirilmesi ve başka bir şekle çevrilmesinde bid'attir, dalâlettir ve büyük hatadır.⁸⁵

Sonuç

Hadislerin sübûtu ve doğru anlaşılması konusu her zaman problem teşkil etmiş olan bir meseledir. Hadis Usûlü ilminde sübût konusuyla ilgili önemli prensipler vazedilmiş olmakla birlikte, anlam ve yorum konusunda aynı başarının sağlandığını söylemek mümkün değildir. Bu boşluğu gören Bediüzzaman Said Nursî'nin özellikle hadislerin yorumu konusunda önemli prensipler geliştirdiğini söyleyebiliriz.

Said Nursî öncelikle hadisin uydurma olup olmadığına bakılması gerektiği kanaatinindedir. Bununla birlikte o, İbnü'l-Cevzî gibi bazı mevzuat müelliflerinin bu konuda aşırı gittikleri görüşündedir.

Bediüzzaman'a göre hadislerin sened bakımından sahih olmasından çok, metin bakımından doğru yorumlanması önemlidir. Bu sebeple o, lafzcılığa karşıdır. Özellikle teşbih, temsil, mecaz ve kişilerle ilgili fiillerin âdetullah uygun olmadığı yerlerde

82 Hadislerde buna uygun rivayetler mütevatir olanlardır.

83 Nursî, *Muhâkemat* (1. Makale, 2. Me'sele), s. 57.

84 Ahmet Saim Kılavuz, "Akaid", *DİA*, II, 213.

85 Bediüzzaman, *Lemalar* (11, Lem'a, 11. Nükte, 1. Mesele), s. 85.

lafza değil, mânaya dikkat edilmesi gerektiği kanaatindedir. Âyetler gibi hadislerin de müteşâbihatı olduğunu vurgulayan Bediüzzaman'ın âhîrzaman şahsiyetleriyle ilgili olarak ileri sürdüğü “şahs-ı mânevî” görüşü yorum tekniği bakımından son derece önemlidir.

Bediüzzaman'a göre kesin olan iman esasları ancak sübûtu ve delâleti kat'î olan naslarla sabit olmakla birlikte, bu durum itikadî konularla ilgili tevatür seviyesinde olmayan hadislerin reddine bir sebep teşkil etmemelidir. Çünkü İslâmî meselelerin çeşitli tabakaları vardır; bir kısmı kesin delil isterken, bir kısmı için zann-ı galib seviyesinde bilgi ifade eden bir delil kâfi gelir. Bazan da kabul yerine sadece hadisi reddetmemek yeterlidir.

Kaynaklar

Apaydın, H. Yunus, “Mütevâtir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, 208-210.

_____, “Zan”, *DİA*, XXXIV, 122-124.

Badıllı, Abdülkadir, *Risale-i Nur'un Kudsi Kaynakları*, Envâr Neşriyat, İstanbul 2016.

Çağrıçı, Mustafa, “Zan”, *DİA*, XXXIV, 120-121.

Durmuş, İsmail, “Temsil”, *DİA*, XXXX, 434.

_____, “Teşbih”, *DİA*, XXXX, 553.

Ertürk, Mustafa, “Haber-i Vâhid”, *DİA*, XIV, 350.

Erul, Bünyamin “Hadis ve Sünnetle Amel Meselesi”, *Hadis (El Kitabı)*, (Ed. Zişan Türcan), Grafiker Yayınları, Ankara 2016.

Görmez, Mehmet, “Fikhü'l-Hadis”, *DİA*, XII, 549.

Gözler, Kemal, *Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1999.

Kılavuz, Ahmet Saim, “Akaid”, *DİA*, II, 213.

Nursî, Said, *Kastamonu Lahikası*, RNK Neşriyat, İstanbul 2015.

_____, *Mektubât*, Sözlere Neşriyat, İstanbul 2012.

_____, *Muhâkemat*, Sözlere Neşriyat, İstanbul 2009.

_____, *Sikke-i Tasdik-ı Gaybî*, Söz Neşriyat, İstanbul.

_____, *Sözler*, Sözlere Neşriyat, İstanbul 2012.

_____, *Şuâlar*, Çeltüt Matbaası, İstanbul 1960.

Öztoprak, Mustafa, *Bediüzzaman Said Nursî'nin Hadis Anlayışı*, Gece Kitaplığı, Ankara 2016.

Sinanoğlu, Mustafa, "İman", *DİA*, XXII, 212-214.

Uludağ, Süleyman, "Keşf", *DİA*, XXV, 316-17.

Zekiyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, (çev. İbrahim Kâfi Dönmez), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1990, s. 68.